ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 1

ÚJ FORRÁS 2019.8

Kokinsú: Régi és új versek antológiája 3
Villányi G. András: Kokinsú (esszé) 23
Válogatás a *Régi és új dalok gyűjteménye*nek vakáiból 25
Fittler Áron: A *Régi és új dalok gyűjteménye,* a japán szépség antológiája (esszé) 38

Dukay Barnabás: nyolc haikai az utolsó előtt egy tankával (versek) 46
Heinz-Dieter Reese: A hang hatalma (Dramatikus Jôruri-éneklés a japán bunraku bábszínházból) 47

Toni Piccini haikui 55
Vihar Judit: Haikuk, Örömutazás (versek) 57
Fittler Áron: A vaka-költészet természetszemlélete és természetábrázolás a nyugati költészetben (tanulmány) 60

Yashiro Atiko: Hanami csukott szemmel (vers) 81
F. Tóth Gergely versei 82
Hegedűs Gyöngy: hokusai (vers) 84
Ismeretlen japán költő: Egy idézet margójára (versek és képek) 85

Balássy Fanni: Ügyfélszolgálat 90
Makáry Sebestyén versei 93

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 2

A borítón és a lapzárókon Hegedűs Gyöngyi japán fotói

E számunk szerzői:
Balássy Fanni író (Bp.), Dukay Barnabás zeneszerző (Bp.), F. Tóth Gergely költő (Bp.), Fittler Áron japonológus (Oszaka),Hegedűs Gyöngyi költő, fotográfus (Bp.), Jász Attila kultúrmisszionárius (Gerecse), Makáry Sebestyén költő (Kecskemét), Piccini, Toni költő (Olaszország), Reese, Hans-Deeter kutató (Németország), Vihar Judit műfordító (Bp.), Villányi G. András költő, fordító (Bp.), Yashiro Atiko költő (1934-1987)

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 3

KOKINSÚ: RÉGI ÉS ÚJ VERSEK ANTOLÓGIÁJA

TAVASZ II. KÖTET

ANONIM

うつせみの世にも似たるか花桜咲くと見しまにかつ散りにけり
ucuszemi no jo ni mo nitaru ka hanadzakura szaku to misi ma ni kacu csirinikeri

Vedlett álcája
kabócáknak a világ.
Ez vagy te, virág[1].
Amint díszed felöltöd
szórod azonnal szerte. 73

KORETAKA HERCEG 惟喬親王

Hendzsó püspöknek ajánlja

桜花散らば散らなむ散らずとてふるさと人の来ても見なくに
szakurabana csiraba csiranan csiradzu tote furuszatobito no kite minaku ni

Cseresznyevirág
ha úgyis hullanod kell
hullj alá rögvest.
Ha sosem hullanál le
lélek nem jön csodálni. 74

SZÓKU SZERZETES そうく法師 (?)

Urin-in nél hulló cseresznyeszirmokat látott[2]

桜散る花のところは春ながら雪ぞ降りつつ消えがてにする
szakura csiru hana no tokoro va haru nagara juki dzo furicucu kiegata ni szuru

Hulló szirmok közt -
már nyakunkon a tavasz -
szállong még hó is?
Mintha képtelen volna
olvadni e világból. 75

SZOSZEI SZERZETES 素性法師 (ld.47)

花散らす 風の宿りは 誰か知る 我に教へよ 行きてうらみむ
hana csiraszu kadze no jadori va tare ka siru vare ni osiejo jukite uramin

látva a hulló cseresznyevirágokat

Sziromontó szél
tanyáját ki ismeri:
tudassa velem!
Arra veszem majd utam,
panaszom elmorogni. 76

SZÓKU SZERZETES そうく法師

いざ桜 我も散りなむひとさかりありなば人にうきめ見えなむ
idza szakura vare mo csirinan hito szakari arinaba hito ni ukime mienan

Hulljunk hát együtt
cseresznyevirág!
A rút vénséget
elkendőzzük hol nyílnak
bimbói ifjúságnak. 77

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 5

KI NO CURAJUKI

ひとめ見し君もやくると桜花けふはまち見てちらばちらなむ
hitome misi kimi mo ja kuru to szakurabana kjó va macsimite csiraba csiranan

Ki pillanatra
láthattad csupán őket,
ha visszajönnél...
Csak egy napot várjatok,
ha hullani kell, szirmok! 78

春霞なにかくすらむ桜花散るまおだにも見るべきものを
harugaszumi nanika kakuszuran szakurabana csiru ma o dani mo miru beki mono o

Ködfátylas tavasz
mért bújtatod előlem
a szirmaidat?
Akár, ha hulltukban is
de látnom kell bármiképp. 79

FUDZSIVARA NO JORUKA 藤原因香 (cca.9.szd. utolsó harmada)

たれこめて春のゆくへもしらぬまにまちし桜もうつろひにけり
tarekomete haru no jukue no siranu ma ni machisi szakura mo ucuroini keri

Mikor betegen, leeresztett függöny mögött feküdt, látta amint lehullanak a számára szakított cseresznyeág szirmai.

Szobámba zártan
tovaillant a tavasz.
Várva várt szirmok
hirtelen megvénülten
potyogni kezdenek már. 80

SZUGANO NO TAKAJO 菅野高世 (9.szd. eleje)

枝よりも あだに散りにし 花なれば 落ちても水の 泡とこそなれ
eda jori mo ada ni csirinisi hana nareba ocsite mo midzu no ava to koszo nare

Mikor a főhercegi szobából a cseresznyevirágokat hullani látta a kerti patakba.

Águkról elmúlt
szanaszét szitált szirmok.
Fürge víz tükrén
olyanná lesznek rögtön
akár az illanó hab. 81

KI NO CURAJUKI (紀 貫之) 872-945

ことならば咲かずやはあらぬ桜花見る我さへにしづ心なし
koto naraba szakadzu ja va aranu szakurabana miru vare szae ni sidzugokoro nasi

Ha így van ő is,
szirmáról mért nem mond le
a cseresznyefa?
Csak távolból bámulom,
ám oda szívem nyugta. 82

桜花とく散りぬともおもほえず人の心ぞ風も吹きあへぬ
szakurabana toku csirinu tomo omoedzu hito no kokoro dzo kadze mo fukiaenu

Cseresznyeszirom:
fürgébben mi se múlik –
tartja a nézet.
A szív színváltásához
nem kell támadjon szél sem. 83

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 7

KI NO TOMONORI 紀友則 (?-906?)

ひさかたのひかりのどけき春の日にしづ心なく花の散るらむ
hiszakata no hikari nodokeki haru no hi ni sidzugokoro naku hana no csiru ran

Békességteli
tavaszfényben ázó nap.
Miképp lehetnek
híján szívnyugalomnak
e szerteszálló szirmok? 84

FUDZSIVARA NO JOSIKADZE 藤原好風 (cca.900)

春風は花のあたりをよぎてふけ心づからやうつろふと見む
haru kadze va hana no atari o jogite fuke kokorodzu kara ja ucurou to min

Tavaszi szellő
a cseresznyevirágot
kerüld fújtodban!
Bárcsak érthetném végre
önként hull vagy miattad? 85

VÁLÁS KÖNYVE VIII.

HENDZSÓ PÜSPÖK 僧正遍昭 (816-890)

夕暮れの まがきは山と 見えななむ 夜は越えじと 宿りとるべく
júgure no magaki va jama to mienan joru va koedzsi to jadori toru beku

Az alkonysövény
hegyláncként tornyosuljon
tekintetében!
Ily járhatatlan éjre
menedéket kell kérjen! 392

JÚSZEN SZERZETES 幽仙法師 (836-900)

別をば山のさくらにまかせてむ止めむとめじは花のまにまに
vakare oba jama no szakura ni makaszeten tomen tomedzsi va hana no mani mani

barátok válásakor, miután a hegyre felmásztak

Elválunk-e most?
Bízzuk virágaira
a cseresznyének:
tovább maradnak vagy nem?
Függjön a sorsunk tőlük! 393

HENDZSÓ PÜSPÖK

山かぜにさくら吹きまき乱れなむ花のまぎれに立とまるべく
jama kadze ni szakura fukimaki miderenan hana no magire ni tacsitomaru beku

Hegyi szélvihar
fújd a szirmokat össze
zilált virágból
támassz útjába torlaszt!
Tégy, hogy itt pihenjen meg. 394

JÚSZEN SZERZETES

ことならば君止るべくにほはなむかへすは花の憂きにやあらぬ
koto naraba kimi tomaru beku niovanan kaeszu va hana no uki ni ja aranu

Ha hullani kell
illatod szerte ragyogd,
így tartsd őt vissza!
Útnak, ha mégis indul:
rútságod tanúsága. 395

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 9

SZERELMES VERSEK XIII. KÖTET

ONO NO KOMACSI[3] 小野小町 (825-900?)

うつつにはさもこそあらめ夢にさへ人めを守ると見るがわびしさ
ucucu ni va sza mo koszo arame jume ni szae hitome o moru to miru ga vabisisza

Hogy napvilágnál
így kell tenned belátom.
Ám álmomban is
fürkész tekintetektől
bújva... láthatatlan fájsz. 656

限りなき思ひのままによるもこむゆめぢをさへに人はとがめじ
kagiri naki/ omoi no mama ni/ joru mo komu/ jumedzsi o szae ni/ hito va togamedzsi

Olthatatlanul
gyújtó gondolatom vagy.
Lepj meg az éjjel:
álmaink ösvényein
nem lesnek sóvár szemek. 657

夢ぢにはあしもやすめずかよへどもうつつにひとめ見しごとはあらず
jumedzsi ni va asi mo jaszumedzu kajoe domo ucucu ni hitome misi goto va aradzu

Álomösvényen
szökdös szüntelen lábam
jártában hozzád.
Bár ébrenlét fényénél
percre se láttalak még. 658

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 10

ANONIM

世の中はいづれかさして我ならむ行きとまるをぞ宿とさだむる
jo no naka va idzure ka szasite vaga naran juki tomaru o dzo jado to szadamuru

Bármerre legyen
otthont nem nyújt e világ.
Akármerre is
hol megpihenek ott van
a hajlékom kiszabva. 987

ANONIM

あふ坂の 嵐の風は 寒けれど ゆくへ知らねば わびつつぞ寝る
ószaka[4] no arasi no kadze va szamukeredo jukue siraneba vabicucu dzo neru

Találka Dombon
viharos, fagyott szél jár.
Merre visz utam?
Magányosság a társa
éjjeli álmaimnak. 988

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 11

ANONIM

風の上にありかさだめぬ塵の身はゆくへも知らずなりぬべらなり
kadze no ue ni ari ka szadamenu csiri no mi va jukue mo siradzu
narinu beranari

Mint szellő szárnyán
egy bizonytalan porszem.
Hasonló vagyok:
névtelen az úti cél
sehol semerre házam. 989
ISZE 伊勢 (9.-10. szd.)

あすかがはふちにもあらぬ我やども せにかはり行く物にぞ有りける
aszuka gava fucsi ni mo aranu vaga jado mo sze ni kaerijuku mono ni dzo
arikeru

Akkor írta, amikor eladta házát.

Aszuka folyam,
házam nem medred mélye:
abból zátony lesz...
csörgő fillérként foly ez:
ilyen a dolgok sodra. 990

SZERZŐNKÉNTI FORDÍTÁSOK:

ANONIM

紅に染めし心もたのまれず人をあくにはうつるてふなり
kurenai ni szomesi kokoro mo tanomaredzu hito o aku ni va ucuru csó nari

Skarlátra festett
szív se reménynek kútja.
Embert, ha ismersz:
hamisság és unalom
színeit kifakítják. 1044

ARIWARA NO NARIHIRA 在原業平 (825-880)

Ono no Komacsi kortársa, fáma szerint a szeretője. Hasonlóan Komacsihoz egyike a hat és harminchat költőgéniusznak[5]. A Kokinsúban harminc vakáját jegyezték.

世の中にたえて桜のなかりせば 春の心はのどけからまし
jo no naka ni taete szakura no nakari szeba haru no kokoro va nodokekaramasi

Ha a világban
nem volnának e szirmok,
tavaszos szívünk...
halványzöldben, kábán
dobbanna a szellőkkel. (53)

今日来ずは 明日は雪とぞ 降りなまし 消えずはありとも 花と見ましや
kjó kodzuba aszu va juki to dzo furinamasi kiedzu va aritomo hana to mimasi ja

Ha elmaradnék
holnap pehelyként hullnak.
Cseresznyeszirmok,
bár el nem olvadnak
virágnak mégse látod. 63

濡れつつぞしひて折りつる年の内に春はいくかもあらじと思へば
Nurecucu dzo síte oricuru tosi no ucsi ni haru va ikuka mo aradzsi to omoeba

Elküldve valakinek egy lilaakácággal, amelyet az utolsó, esős tavaszi napon szakítottam.

Bár hideg esők
permetén... még virágzik.
Végül sokáig
a tavasz se húzza már:
tépelődve letörtem. (133)

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 13

花桜散りかひくもれ老いらくの来むと言うふなる道まがふがに
Szakurabana/ csirikai kumore/ oiraku no/ komu to iu naru/ micsi magau ga ni

Egy ünnepi bankett alkalmával a Kudzsó rezidencián, Horikava kancellár negyvenedik születésnapján.

Cseresznyevirág,
szerteszórt szirmaiddal
homályba felhőzd
hol a vénség útja jár:
ne lelje hová vezet. (349)

唐衣着つつなれにしつましあればはるばる来ぬる旅をしぞ思ふ
Kara koromo/ kicucu narenisi/ cuma si areba/ harubaru kinuru/ tabi o site dzo omou

Mint meleg ruha
mivel összenőttem rég.
Távoli úton,
fővárosi szerelmem:
a szívem, de sajgatod! (410)

起きもせず寝もせで夜を明かしては 春のものとてながめくらしつ
oki mo szedzu ne mo szede joru o akasite va haru no mono tote nagame kurasicu

Fel nem ébredek
hálni mégúgyse térek.
Folyvást virrasztva
a tavasz fia lettem:
esőn át nézem létem. 616

寝ぬる夜の夢をはかなみまどろめばいやはかなにもなりまさるかな
nenuru jo no jume o hakanami madorometba ija haka na ni mo narimaszaru kana

Az éjjel veled
álomként illant tova.
Elbóbiskolok
hátha megismétlődik...
Dehogy! Még illékonyabb! 644

HENDZSÓ PÜSPÖK 遍昭僧正 (816-890)

散りぬればのちはあくたになる花を思ひしらずもまどふてふかな
csirinureba nocsi va akuta ni naru hana o omoisiradzu mo madou csó kana

Szirmát szétszórja
s porkupaccá válik.
Honnét sejthetné?
Bűvölten lengi körbe
a gyanútlan pillangó. 435

わがやどは道もなきまで荒れにけり つれなき人をまつとせしまに
vaga jado va micsi mo naki made arenikeri curenaki hito o macu to szesima ni

Kunyhóm környéke
úttalan gazzá zordult.
Várok valakit,
hiába, csak ígérget:
nem hozza lába hozzám. 770

秋の野になまめきたてるをみなえしあなかしかまし花もひととき
aki no no ni namameki tateru ominaesi idzure no hito ka cumade miru beki

Csábosan ringó
leánykavirágok [6]
az őszi réten.
Szippantják szemem zajgón,
hisz lejár percük rögvest. 1016

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 15

KAMICUKE NO MINEO (上野岑雄) 9. szd.

深草の野辺の桜し心あらば今年ばかりは墨染に咲け
fukakusza no/ nobe no szakura si/ kokoro araba/ kotosi bakari va/ sumidzome ni szake

Mélyfüvek Völgye
idén cseresznyefáid
tusfeketénél
sötétebb sziromtengert
tárjanak e táj fölé.[7] 832

KI NO CURAJUKI (紀 貫之) 872-945

袖ひちてむすびし水のこほれるを春立つけふの風やとくらむ
Szode hicsite muszubisi midzu no kóreru o haru tacu kjó no kadze ja toku ran

Míg nyáron mertük
áztatta ruhaujjunk.
Folyam jégtükrét
felolvasztja-e rögvest
a tavaszköszöntő szél? 2

人はいさ心も知らずふるさとは花ぞ昔の香ににほひける
hito va isza kokoro mo siradzu furuszato va hana dzo mukasi no ka ni nioikeru

Míg az emberszív
megismerhetetlen táj:
szülőfalumban
a szilvavirág ága
a múltat illatozza. 42

くるとあくとめかれぬものを梅の花いつの人まにうつろいぬらむ
kuru to aku to me karenu mono o ume no hana icumo hitoma ni ucuroinuran

Hajnaltól estig
le nem venném szemem a
szilvavirágról:
miként lelhette módját
az ágról elillanni? 45

桜花散りぬる風のなごりには水なき空に波ぞ立ちける
szakurabana csirinuru kadze no nagori ni va midzu naki szora ni nami dzo tacsikeru

Sziromhulláskor
a szelek emlékei:
feltornyosulnak
a kiégett egekig
fel-felcsapó hullámok. 89

梓弓春の山辺を越えくれば　みちもさりあへず花ぞ散りける
adzuszajumi haru no jamabe o koe kureba micsi no szariaedzu hana dzo csirikeru

Íjként nyúló nap,
mikor a hegyet járom
sodródó szirmok
oly utakra csábítnak,
miket kerülnék máskor. 115

春の野に若菜つまむとこしものをちりかふ花に道はまどひぬ
haru no no ni vakana cuman to kosi mono o csirikau hana ni micsi va madoinu

Tavaszmezőre
zsenge virágot tépni[8]
felcihelődtem.
Szirmok hulló záporán
visszautam nem lelem. 116

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 17

夢とこそいふべかりけれ世の中にうつつあるものと思ひけるかな
jume to koszo/ iu bekarikere/ jo no naka ni/ ucucu aru mono to/ omoikeru kana

Valósabb volna
álomnak hívni csupán:
volt midőn véltem
e világnak dolgait
létező valóságnak.[9] 834

Ki no Menoto 紀乳母 (cca. 9.szd. vége)

富士の嶺のならぬ思ひに燃えば燃え神だに消たぬむなし煙を
fudzsi no ne no naranu omoi ni moeba moe kami dani ketanu munasi keburi o

Mint Fudzsi csúcsa
izzál égetőn vágyam,
míg hamuvá hűlsz!
Hömpölygő üres füstöd
istenek sem fojthatják. 1028

Mibu no Tadamine 壬生忠岑 (9. szd.)

昔べや 今も恋しき 郭公 ふるさとにしも 鳴きてきつらむ
mukasibe ja ima mo koisiki hototogiszu furuszato ni si mo nakite kicuran

Régmúlt időket
oly visszavágyón... újra
szülőfalvába
tért keserűségéről
énekelni a kakukk. 163

山里は秋こそことにわびしけれ鹿の鳴く音に目をさましつつ
jamadzato va aki koszo koto ni vabiskikere sika no naku ne ni me o szamasicucu

Erdei kunyhóm,
őszi elhagyottság.
Felbőgő szarvas
bánatos kiáltása
pattintja szemem tágra. 214

人の見ることやくるしきをみなへし　秋霧にのみたちかくる覧
hito no miru koto ja kurusiki ominaesi akigiri ni nomi tacsikakuran

Emberszem, ha lát
pironkodsz, lánykavirág?
Emiatt inkább
lengedezel fátyolos
őszi ködök mélyein? 235

ひとりのみながむるよりは女郎花　わが住む宿に植えて見ましを
hitori nomi nagamuru jori va ominaesi vaga szumu jado ni uete mimasi o

Csodállak távol!
Bár megoszthatnám veled
kies hajlékom.
Leánykavirág, sarjadj
e férfiúi házban! 236

秋の夜の 露をばつゆと おきながら雁のなみだや のべをそむらん
aki no jo no cuju oba cuju to okinagara kari no namida ja nobe o szomuran

Őszéji harmat
nyomán elszíneződött,
vagy a vadlibák
ontotta könny festette
százszínűre a rétet? 258

寝るがうちに見るをのみやは夢といはむはかなき世をもうつつとは見ず
Neru ga ucsi ni/ miru o nomi ja va/ jume to ivan/ hakanaki jo o mo/ ucucu to va midzu

Mit olyankor látsz
amikor csak szenderegsz:
álomnak hívod.
Az illanó világot
dehogy látom valónak. 835

Ósikócsi no Micune凡河内躬恒 (900?-920)

身を捨ててゆきやしにけむ思ふより外なるものは心なりけり
mi o szutete juki ja siniken omou jori hoka naru mono va kokoro narikeri

Aztán írta miután hosszú idő után találkozott valakivel, aki szemrehányást tett ezért.

Testemtől oldva[10]
szívem is elhagyott.
A messzeségben
érthetetlen dolgokat
vélhető ok nélkül tesz. 977

Szoszei szerzetes 素性法師 (?-909)

散ると見てあるべきものを梅の花うたて匂ひの 袖にとまれる
csiru to mite aru beki mono o ume no hana utate nioi no szode ni tomareru

Nem lehet másképp
hullania kell mindnek.
Ő, szilvavirág:
valahogy kézellőmre
szőtted a múlt illatát. 47

Taira no Szadafun 平貞文 (871-931)

春の野のしげき草葉の妻恋ひにとび立つきじのほろゝとぞなく
haru no no no sigeki kuszaba no cuma koi ni tobitacu kidzsi no hororo to dzo naku

Tavasztól kövér
csalitos rejtekéből
szerelemre sóváran:
felzokog a csattogva
felszálló fácánkakas. 1033

(Fordította: Villányi G. András)

[1] Hana 花= virág: mindig cseresznyevirágot jelöl. Ebben a vakában hozzáteszik a „cseresznyét”, de a szótagszám miatt rövidítettem.

[2] Az Urin-in egykori buddhista templom a Daitokudzsi helyén Kiotóban. Koretaka herceg, a 74. vaka szerzője lakhatott benne.

[3] Japánban Ono no Komacsi máig a női szépség ikonja, a szerelem szenvedélyének és fájdalmának szimbóluma. A korai Heian-korszak egyik legjelentősebb költője, akinek lírai érzékenysége és látásmódja kitörölhetetlen nyomot hagyott a japán irodalom, sőt a társművészeteken is, mint a dráma, zene, metszetek, manga stb. Meglehet, több verset tulajdonítanak neki, szerzősége kivált annál a 18 vakánál igazolt, amelyeket a *Kokinsú* tartalmaz. Ezek az *Új Forrás* 2016/5 számában olvashatóak fordításomban.

[4] A vakában szereplő Őszaka egy antik határállomás neve, amely a névben szereplő „találkozni” olvasat miatt nyert helyet az irodalomban. Az utalás miatt tartottam célszerűnek a nevet „lefordítani”.

[5] 六歌仙és 三十六歌仙A Kokinsúban Curajukiék kiemelik elődjeik közül a hat leginkább megbecsült költőt. Komacsi volt köztük az egyedüli nő. A 11. században a jeles költő és kritikus Fudzsivara Kintó összeállította a Harminchat Halhatatlan Géniusz listáját- *Szandzsúrokkasen*三十六歌仙 - amelyben mindössze négy nő kapott helyet Komacsin kívül.

[6] 女郎花 Patrinia scabiosifolia– „leánykavirág” – japánul is, amiképp angolul is: maiden flower.

[7] Fudzsivara Motocune kancellár elhunytára komponált búcsúvers.

[8] Nyilvánvaló utalás: zsenge virág önmagán túl fiatal lányt is jelent itt.

[9] Századokon át számos vaka témája volt egyfelől álom és valóság viszonya, másfelől bárminemű ’valóság’ spontán megkérdőjelezése. Ld. Szaigjó szerzetes híres vakáját.

Meggyőződésem,
hogy a „való” nem igaz
miért hinném azt
hogy mit álomnak látok
csak álom és nem igaz?
(In. Villányi G. András *Tükröződések*, Scolar Kiadó 2011.)

vagy Kosztolányi fordításban:
Én jól tudom, hogy itt minden csaló
s ami valónak látszik, nem való.
Ha így találom,
mért higgyem el,
hogy az álom az álom?

ld. még Mibu no Tadamine vakáját (835)
A szerelmi lírában különösen gyakori az elvágyódás valóságból álomba, ahol a külvilág akadályoztatása nélkül találkozhatnak a vágyakozó szerelmesek. Ld. Ono no Komacsi *Kokinsú* 552.

[10] „mi o szutete” 身を捨てて a kor irodalmában gyakran feltűnik: szerzetességre, azaz a világról s annak javairól – a testi dolgoktól - történő elhatárolódást jelöl; általában lemondást a testhez köthető vágyakról.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 21

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 22

KOKINSÚ

A *Kokinvakasú*[1]*Régi és új versek antológiája* avagy Kokinsú, amelyet 905 táján adtak ki Daigo császár rendeletére, időrendben és meglehet jelentőségében is első a 21 császári rendeletre összeállított versantológia – *csokuszensú*[2] – között, amelyekből az utolsót 1433-ban kompilálták. Szerkesztését Ki no Curajuki[3] (872-945)koordinálta, munkatársai Ki no Tomonori, Ócsikócsi no Micune és Mibu no Tadamine voltak. Japán nyelvű bevezetőjét[4] is Curajuki írta (volt egy kínaiul fogalmazott prológus[5] is Ki no Josimocsi által) ekképp megalkotva a japáni poétika első szisztematikus, esztétikai teóriáját is. Az antológia Curajuki által írott prológusa az első lényeges irodalom -és kritikaelméleti értekezés a japán kultúrtörténetben, jelentősége, hatása a szigetországi irodalom egészére gyakorlatilag felbecsülhetetlen.

A húsz ívben[6] összegyűjtött gyűjtemény tulajdonképpen nem csupán a következő húsz antológia szerkesztésmódjára, hanem napjainkig a japán líra és általában irodalom teljes keresztmetszetére gyakorolt döntő hatást. A kötetben 1111 vers szerepel – régi és kortárs miként az antológia címe előlegezi – mintegy húsz téma szerinti felosztásban, amelyek közül legfontosabbak az évszakok és a szerelem, ám szerepelnek olyanok is, mint elválás (pl. hivatali küldetés, száműzetés stb. miatt), utazás, gyász stb. [7]

Fontos a rendszerezés tematikája,amely nem időbeli vagy szerzőnkénti sorrendet vesz alapul, hanem az egyes darabok közötti áthallásos, dialogizáló és asszociációs lehetőségeket. Ez a módszer mintegy fél évezreddel később felbecsülhetetlen hatással volt a *renga*[8]szerkesztésére és ekként áttételesen a *hokku*[9] - *haiku* - evolúciójára is.

Fontos megjegyezni, hogy ez a válogatás önkényes, hiszen nem követi a kokinsúi rendszert sem a témakörönkénti csoportosítás, sem az egymást követő versek közötti explicit vagy implicit kapcsolódások tekintetében. Miközben nem reprezentálja a 905-ös versgyűjtemény 1111 darabját sem módszerében, sem a 125 megnevezett szerzőt (a kötetben sok ún. anonim költő is helyet kapott, akiket a szerkesztők bármely okból nem tudtak vagy kívántak megnevezni), ám betekintést enged egy olyan eltűnt kor érzékenységébe, amelyben a vers a társadalmi elit napi modus vivendijének meghatározó eleme volt.

A válogatásról

Az itt olvasható vakák kiválogatása nem azzal az igénnyel történt, hogy minél teljesebb tükrét kínálja a Kokinsú szerkezetének vagy tartalmának. Adott keretek között – a szöveg cca. öt százalékával – nem lehetett cél a csaknem húsz téma felvezetése. Azokat a verseket emeltem ki, amelyek olvasásaim során figyelmemet inkább felkeltették. Minden vaka viseli gyűjteménybéli eredeti számozását. Szemléltetendő a gyűjtemény szerkesztésének tematikáját kiválasztottam egy hosszabb (*Tavasz* II. 73-85) és néhány rövidebb sorozatot az antológiából (*Elválás versei* VIII. 392-395) Eltekintve e szemelvényektől a fordítások szerzőnként lettek csoportosítva. Ebből a sokszínű, ám ekkora meglehetősen szabványosított érzékenységből számomra mind hangsúlyosabb Ono no Komacsi vibráló, bő ezredév alatt mit sem kopott géniusza. Egy ünnepelt szépség, majd a vénségében porba sújtott, elfeledett istennő látomása szerelemről és múlandóságról.

Szótag és mora[10]

A vaka ötsoros 31 *morás* strófa. Míg a szótagok lehetnek hosszúak vagy rövidek, addig a *mora* egységnyi időt jelöl. Japánban minden szótag magánhangzóra végződik vagy *n*. Míg a japán töltőtoll szó *mannenhicu* 4 szótag, morában számolva ez 6:ma+N+ne+N+hi+cu. Bevett szokás a haiku és vaka szótagszám-alapú fordítása. Ezt teszem én is, bár némileg elégedetlenül, hiszen ekként a fordítás gyakorta hosszabb a fordított szövegnél. Ez a hosszabbság nemritkán töltelékszavak, ragok, toldalékok formájában valósul meg, ami kifejezetten előnytelen egy ily rövid, epigrammaszerűen tömör műfaj esetében. Másfelől tagadhatatlan, hogy a japán szöveg olykor annyira minimalista, oly dísztelen, hogy nehezen éri el az európai ember esztétikai ingerküszöbét. Ilyen esetben mégis hasznos lehet szótagban számolni mora helyett.

[1]古今和歌集vagy 古今集 = régi és új versek gyűjteménye.
[2]勅撰集
[3]紀貫之
[4] kanadzso 仮名序
[5] manadzso真名序
[6]巻 maki
[7] Évszakok: tavasz 2, nyár 1, ősz 2, tél 1 kötet. Köszöntések. Elválás. Utazás. Szójátékok. Szerelem 5 kötet. Bánat. Vegyes 3 kötet. Udvari vegyes versek.
[8]連歌 Versfüzér, verslánc, amelyet többen írtak együtt.
[9]発句 A rengát indító, legfontosabb darab, amelynek megalkotására a társaságban a legnagyobb tiszteletnek örvendő költőt kérték fel rendszerint. A haiku 俳句elnevezés viszonylag modern és Maszaoka Sikitől (1867-1902) 正岡子規származik.
[10] A vakával és stíluseszközeivel (makurakotoba, kakekotoba, engo stb.) bővebben az Új Forrás 2016/5 számában foglalkozom.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 25

VÁLOGATÁS A *RÉGI ÉS ÚJ DALOK GYŰJTEMÉNYÉ*NEK VAKÁIBÓL

Tavaszi dalok első kötete, 2.

A tavasz kezdetének napján költötte.[1] *Ki no Curajuki*

袖ひちてむすびし水のこほれるを春立つけふの風やとくらむ[2]

szode hicsite
muszubisi mizu no
kóreru o
haru tacu kjó no
kaze ja tokuramu

Ingujjam ázott,
míg ittam forrás vizét,
mit most fagy köt meg.
Ma tavasz szele lebben:
jégfátylát tán lebontja?[3]

Tavaszi dalok második kötete, 71.

[Téma nélkül.][4] *Ismeretlen költő*

のこりなくちるぞめでたき桜花ありて世中はてのうければ

nokori naku
csiru zo medetaki
szakurabana
arite jo no naka
hate no ukereba

Szirmod mind lehull:
éppen ezért vagy csodás,
cseresznyevirág!
Hisz a mi éltünk hosszú.
Végül csak gyötrelem vár.[5]

Nyári dalok, 157.

[A Kanpjó korszakban a császárné által rendezett dalversenyen költötte.][6]
Mibu no Tadamine

くるるかと見ればあけぬるなつのよをあかずとやなく山郭公

kururu ka to	Tán bealkonyult?
mireba akenuru	– gondolnám, s már megvirradt:
nacu no jo o	nyári éjjelen
akaszu / akazu to ja naku	virrasztván, mert túl rövid,
jamahototogiszu	azért sírsz, hegyi kakukk?[7]

Őszi dalok első kötete, 207.

A Koreszada herceg[8] házában rendezett költői verseny verse.
Tomonori

秋風にはつかりがねぞきこゆなるたがたまづさをかけてきつらむ

akikaze ni	Őszi szél szárnyán
hacukari ga ne zo	első vadliba hangja
kikojunaru	száll az ég felől.
ta ga tamazusza o	Vajon kinek levelét
kakete kicuramu	hozza el most e madár?[9]

Őszi dalok második kötete, 313.

Ugyanazon hónap[10]utolsó napján költötte. *Micune*

道しらばたづねもゆかむもみぢばをぬさとたむけて秋はいにけり

micsi siraba	Hogyha ismerném
tazune mo jukamu	útját, utána mennék.
momidzsiba o	Színes levelek:
nusza to tamukete	isteneknek áldozta,
aki va inikeri	s máris elillant az ősz.[11]

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 27

Téli dalok, 341.

Év végén költötte. *Harumicsi no Curaki*[12]

昨日といひけふとくらしてあすかがは流れてはやき月日なりけり

kinó to ii	Mondjuk: tegnap volt.
kjó to kurasite	Aztán élünk a mának.
Aszukagava	Holnap-patakon[13]
nagarete hajaki	mily sebesen folynak le
cukihi narikeri	napok és a hónapok!

Az elválás dalai, 369.

Akkor költötte, amikor Fudzsivara no Kijofut[14] *Ómi tartomány*[15] *kormányzójává nevezték ki, és Szadatoki herceg*[16] *házában búcsúlakomát rendeztek számára.*
Ki no Tosiszada[17]

けふわかれあすはあふみとおもへども夜やふけぬらむ袖のつゆけき

kjó vakare	Bár ma elválunk,
aszu va au mi Ómi to	holnap Találkozások
omoedomo	földjére lépsz, ám
jo ja fukenuramu	– talán mert már mély az éj –
szode no cujukeki	ruhám harmattól ázik.

Utazások dalai, 408.

Téma nélkül. *Ismeretlen költő*

都いでて今日みかの原いづみ河かは風さむし衣かせ山

mijako idete	Várost elhagytam,
kjó Mika no hara	ma látom Mika-mezőt.
Izumigava	Mikor-folyót, vajh...?
kavakaze szamusi	Partján hideg szél mardos.
koromo Kaszejama	Add Kölcsön-hegy ruhádat![18]

Szerelmes dalok első kötete, 469.

Téma nélkül. *Ismeretlen költő*

郭公なくやさ月のあやめぐさあやめもしらぬこひもするかな

hototogiszu
naku ja szacuki no
ajamegusza
ajame mo siranu
koi mo szuru kana

Kakukkmadár sír
ötödhó[19] éjjelén, és
kígyófű[20] zöldell...
Kínoz csak a szerelem,
nem is látok semmit sem.

Szerelmes dalok első kötete, 470.

[Téma nélkül.] *Szoszei szerzetes*[21]

おとにのみきくの白露よるはおきてひるは思ひにあへずけぬべし

oto ni nomi
kiku no siracuju
joru va okite
hiru va omoi ni
aezu kenubesi

Hírből hallok csak
rólad, s szívem krizantém
virágán harmat:
éjjel ráül, s ha nap kel,
hevétől nyomban illan.[22]

Szerelmes dalok első kötete, 495.

Téma nélkül. *Ismeretlen költő*

思ひいづるときはの山のいはつつじいはねばこそあれこひしきものを

omoiizuru
toki va Tokiva no jama no
ivacucudzsi
ivaneba koszo are
koisiki mono o

Ha eszembe jutsz,
Örökzöld-hegy[23] szikláin
azálea,[24] oh,
az ám! Vágyom utánad,
épp, mert el nem mondhatom.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 29

Szerelmes dalok harmadik kötete, 665.

Téma nélkül. *Kijohara no Fukajabu*[25]

みつしほの流れひるまをあひがたみみるめの浦によるをこそまて

micu sio no	Nappal, apálykor
nagare hiru ma / hiruma o	mederben látni mindent:
aigatami	nem jutni hozzád.
mirume / miru me no ura ni	Estét várja az alga,
joru o koszo mate	mikor öblödbe úszhat.[26]

Szerelmes dalok negyedik kötete, 679.

[Téma nélkül.] *Curajuki*

いそのかみふるのなか道なかなかに見ずはこひしと思はましやは

Iszonokami	Iszonokami:
Furu no nakamicsi	Régi Hely közepén út...
nakanaka ni	Rég volt már nagyon.
mizu va koisi to	Hogyha akkor nem látlak,
omovamasi ja va	most vajon hiányoznál?[27]

Szerelmes dalok negyedik kötete, 697.

[Téma nélkül.] *Curajuki*

しきしまややまとにはあらぬ唐衣ころもへずしてあふよしもがな

sikisima ja	Szigetek sora:
Jamato ni va aranu	Jamato földjén nem lelsz
karakoromo	kínai köntöst...
koro mo hezu site	Kínálkozna bár módja,
au josi mogana	hogy hamar találkozzunk![28]

Szerelmes dalok negyedik kötete, 699.

[Téma nélkül.] *Ismeretlen költő*

三吉野のおほかはのへの藤波のなみにおもはばわがこひめやは

Mijosino no	Josino-folyam[29]
ókava no he no	partján lilaakácok
fudzsinami no	hullámfodra kel...
nami ni omovaba	Kelne szívemben a vágy,
va ga koime ja va	hogyha nem szeretnélek?

Szerelmes dalokötödik kötete, 790.

Amikor valaki, akivel szerették egymást, elmaradt, ***Komacsi nővére***[30]*egy megperzselt sáslevélre tűzte levelét ezzel a verssel:*

時すぎてかれゆくをののあさぢには今は思ひぞたえずもえける

toki szugite	Tűnt boldog idő:
karejuku ono no	elhagyott száraz Mező
aszadzsi ni va	füve még most is
ima va omoi zo	szüntelen lánggal lobog,
taezu moekeru	árva szívemmel együtt.[31]

Szerelmes dalok ötödik kötete, 822.

[Téma nélkül.] *Komacsi*[32]

あきかぜにあふたのみこそかなしけれわが身むなしくなりぬと思へば

akikaze ni	Tűnő őszi szél
au ta no mi / tanomi koszo	föld termését szétfújja:
kanasikere	mily nagy fájdalom,
va ga mi munasiku	ha rágondolok, éltem
narinu to omoeba	ily üres, gyámoltalan![33]

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 31

Szerelmes dalok ötödik kötete, 828.

Téma nélkül. *Ismeretlen költő:*

流れては妹背の山のなかにおつるよしのの河のよしや世中

nagarete va
Imo-Sze no jama no
naka ni ocuru
Josino no kava no
josi ja jo no naka

Folyik az idő.
Nő-hegy s Férfi-hegy között
zúg és morajlik
Josino-folyó vize:
jó, hát ilyen az élet.[34]

Bánat dalai, 846.

A fukakuszai császár halálának évfordulóján költötte.[35]
Fun'ja no Jaszuhide

草ふかき霞の谷に影かくしてるひのくれしけふにやはあらぬ

kusza fukaki
kaszumi no tani ni
kage kakusi
teru hi no kuresi
kjó ni ja va aranu

Sűrű fű lepte,
párás völgy homályába
rejtőzött fénye,
ragyogó Napunk: tán nem
igaz, hogy leáldozott?

Vegyes témájú dalok első kötete, 879.

[Téma nélkül.] *Narihira*[36]

おほかたは月をもめでじこれぞこのつもれば人のおいとなるもの

ókata va
cuki o mo mededzsi
kore zo kono
cumoreba hito no
oi to naru mono

Gyakori, hogy a
holdban nem gyönyörködöm.
Ez az, hisz ez az,
mely ha sokszor körbejár,
elhozza öregségünk![37]

Vegyes témájú dalok második kötete, 958.

Téma nélkül. *Ismeretlen költő*

世にふれば事のはしげきくれ竹のうきふしごとに鶯ぞなく

jo ni fureba
koto no ha sigeki
kuretake no
uki fusi goto ni
uguisu / uku hizu zo naku

Éveim nyúlnak,
sűrű bambusz levele
oly sokat susog,
s minden görcsös gallya közt
poszáta bús dala szól.[38]

Vegyes témájú dalok második kötete, 1000.

Amikor egyszer verseket kértek tőle az Udvarból, ***Isze***[39] *elkészítette és felajánlotta azokat, a végére pedig ezt írta:*

山河のおとにのみきくももしきを身をはやながら見るよしもがな

jamagava no
oto ni nomi kiku
momosiki o
mi o / mio hajanagara
miru josi mogana

Csak hegyi patak
csobogja a híreket;
száztermű Udvart
bárcsak buzgó,fiatal
énem láthatná megint![40]

Vegyes formájú dalok; Szatirikusdalok[41], 1028.

[Téma nélkül.] *Dajka a Ki családból*[42]

ふじのねのならぬおもひにもえばもえ神だにけたぬむなしけぶりを

Fudzsi no ne no
naranu omoi ni
moeba moe
kami dani ketanu
munasikeburi o

Mint Fudzsi orma,
lánggal nem izzik szíved.
Izzon hát jobban!
Istenek sem fojtják el
vágyad hasztalan füstjét![43]

(Fordította: Fittler Áron)

Fontosabb felhasznált irodalom:

A klasszikus japán irodalom új nagysorozata 5. *Régi és új dalok gyűjteménye* (新日本古典文学大系5『古今和歌集』). Ivanami Kiadó (岩波書店), Tokió, 1989
Szuzuki Hideo (鈴木日出男): *Kodai vakasi-ron* (『古代和歌史論』). Tokiói Egyetem (東京大学出版会), Tokió, 1990
Katagiri Jóicsi (片桐洋一): *Kokin vakasú zenhjósaku* 1–3. (『古今和歌集全評釈』上・中・下). Kódansa Kiadó (講談社), Tokió, 1998
Komacu Hideo (小松英雄): *Teinei ni jomu koten* (『丁寧に読む古典』). Kaszama Kiadó (笠間書院), Tokió, 2008
Szuzuki Hiroko (鈴木宏子): *Ócsó vaka no szózórjoku – Kokinsú to Gendzsi monogatari* (『王朝和歌の想像力 古今集と源氏物語』). Kaszama Kiadó, Tokió, 2012

[1] A vakák keletkezési körülményeit a különböző antológiákban többnyire ehhez hasonló prózai bevezetőben (kotobagaki, 詞書) közlik. A holdnaptárban továbbá dátumra pontosan szerepel az egyes évszakok kezdete, az arisztokraták pedig ezt számon tartották, ezért szerepel itt pontos időmegjelölésként a tavasz kezdetének napja.

[2] A klasszikus japán versek eredeti szövegének forrása a japán vaka-költészet nagylexikona, a *Sinpen kokka taikan* (新編国歌大観) digitális változata (in.: 日本文学Web図書館, *Nihonbungaku Webtosokan*), a versek sorszáma ugyanazon forrás sorszámozását követi.A versek, tulajdonnevek és más japán kifejezések latin betűs átírása a magyar helyesírás szabályainak megfelelően történt, a személynevek japán névsorrendben (családnév, utónév) szerepelnek.

[3] Curajuki egy tájkép (feltehetően egy hegyi forrás) nyártól tavaszig tartó változását írja le, a vakában ugyanakkor olyan többértelmű szavakat használ, amelyek az első egységben (sorban) található ingujjal összekapcsolódva (engo) egy ruhával vagy annak készítésével kapcsolatos fogalomsort alkotnak. A „muszubisi" (muszubu) jelenti azt, hogy 'kézzel vizet mer' (掬ぶ), illetve 'megköt' (結ぶ), a „tacu" szónak 'áll', 'elindul' (立つ, itt: 'kezdődik') és 'vág', 'szab' (裁つ), a „toku" (解く) szónak pedig 'felolvaszt' és 'kiold', 'kibont' (pl. a ruha madzagját) jelentése is van. A fordításban ezt igyekeztünk érzékeltetni a cselekvések és történések ruhával vagy annak készítésével kapcsolatos kifejezésekkel („megköt", „lebben", „fátylát") való megjelenítése által.

[4] A *Téma nélkül* (*dai sirazu,*題しらず) megjelölés azt jelenti, hogy a keletkezés körülményei nem ismertek, vagy azok ismerete nem szükséges a vers értelmezéséhez, megértéséhez. Szögletes zárójellel továbbá azokat a prózai bevezetőket jelöltük, amelyek több egymás után következő vers előtt szerepelnek, költők neve esetében több egymás után következő vers azonos szerzőjére utal a jelölés, azaz az adott verseskötetben nem közvetlenül az idézett vers előtt állnak. Az eredeti szövegben ugyanis az ugyanott vagy ugyanakkor keletkezett, illetve ugyanazon költő egymás után következő versei előtt általában csak az első költemény elé írták ki a prózai bevezetőt, illetve a költő nevét.

[5] A halvány rózsaszín virágú japáncseresznye a *Régi és új dalok gyűjteménye* óta a japán költészet (és a japán kultúra) legjellegzetesebb virága. Páratlan szépségű, virágzása a tavasz fénypontját jelenti. Virágzásának ideje azonban rendkívül rövid (gyakran alig több, mint egy hét), ezért a világ mulandóságával kapcsolódott össze, és a legkülönfélébb módon foglalták versbe. Ebben a vakában a költő éppen a cseresznyevirágok rövidéletűségét dicséri, sőt kissé irigyli is, velük ellentétben ugyanis az ember a megélt hosszú évek alatt jobban átéli a mulandóság szomorúságát és több szenvedés részese lesz, mint a gyorsan lehulló cseresznyeszirmok. (Hasonló gondolatot fogalmaz meg a 958. számú vers is.)

[6] A Kanpjó (寛平) korszak a 889 és 898 közötti időszak a japán időszámítás szerint. A császárné itt Uda császár anyja, Hansi hercegnő (Hansi dzsoó, 班子女王), jelen költői versenyt azonban feltehetően Uda császár rendezte.

[7] Az itt szereplő kakukk nem a nálunk ismert fajta, hanem a Cuculus poliocephalus nevű éles hangú madár, amely a klasszikus japán költészetben a nyári éjjel egyik meghatározó tájeleme, és jelen vershez hasonlóan gyakran a rövid nyári éjszakákkal kapcsolatos vakákban szerepel. A költemény negyedik egységében továbbá egy többértelmű kifejezést találunk: „akaszu" ('virraszt', 明かす) és „akazu" ('nem telik be vmivel', 'nem elég vmi', 飽かず). (A zöngés és zöngétlen hangok különbségét ebben a korban nem jelölték a kana szótagírásban, ezért leírva a két szó azonos alakúnak számított.)

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 34

[8]是貞親王(?–903). Kókó császár (光孝天皇, uralk. 884–887) fia, Uda császár bátyja.

[9]A vadlibák gyakran szerepelnek a tavaszi és az őszi vakákban. Japánba ősszel érkeznek és tavasszal távoznak onnan. Jelen vers *A korai Han-dinasztia története* (*Hansu,* 漢書) című kínai történeti munkában található Szu Vu (蘇武) történetében olvasható anekdotán alapul. A történet szerint a császár elküldte Szu Vu nevű alattvalóját egy másik tartományba, ám az sokáig nem tért haza, mert elfogták. Ekkor egy másik alattvalóját küldte el, hogy tudakozódjon felőle, ő azonban nem akarta elmondani, hogy Szu Vut elfogták, ezért azt mondta, meghalt. A császár viszont tudta, hogy Szu Vu az év őszén egy vadlúddal levelet küldött, amely pedig annak bizonysága, hogy életben van.

[10]Az előző, 312. számú vers prózai bevezetőjében található kilencedik hónapra utal vissza. A holdnaptár szerinti kilencedik hónap nagyjából a Gergely-naptár szerinti október. A holdnaptár évszakfelosztása alapján az ősz utolsó hónapja.

[11]Utazás alkalmával szokás volt az isteneknek apró, textilből vagy papírból készült áldozatot (nusza, 幣) hintve felajánlani és imádkozni, hogy biztonságos legyen az út. Itt a megszemélyesített ősz a lehullott színes leveleket ajánlja fel áldozatként, mielőtt „elutazik". Jelen vaka az őszi versek utolsó darabja, amely kifejezi a költő ősz elmúlása feletti megindultságát.

[12]春道列樹 (?–920). Ezzel a verssel együtt három vakája szerepel a *Régi és új dalok gyűjteménye*ben.

[13]Aszukagava (明日香川 vagy 飛鳥川). A mai Nara megyében található patak, dalpárna. Neve magában foglalja a 'holnap' (aszu, 明日) szót.

[14]藤原清生. Kiléte ismeretlen.

[15]近江. A mai Siga megye. Kelet felől szomszédos az akkori fővárossal, Heiankjóval, a mai Kiotóval. A versben többértelmű kifejezésként magában foglalja az (akkori helyesírás és kiejtés szerint) azonos alakú, 'találkozik' jelentésű „au" (逢ふ vagy 会ふ) szót.

[16]貞辰親王 (874–929). Szeiva császár (清和天皇, uralk. 858–876) fia.

[17]紀利貞 (?–881). Ezzel a verssel együtt négy vakája szerepel a *Régi és új dalok gyűjteménye*ben.

[18]Jelen vers egy Heiankjóból az attól déli irányba található Nara felé (más feltételezések szerint Narából Heiankjó felé) tett út beszélő nevű dalpárnáira épül. A város az eredeti szövegben a főváros (mijako, 都), azaz amennyiben a vers 794 előtt keletkezett, Narát, amennyiben utána, Heiankjót jelöli. A Mika-mező (Mika no hara, 瓶原) és az Izumi-folyó (Izumigava, 泉川, mai nevén Kizu-folyó (木津川)) a mai Kiotó megye déli részén található, nagyjából 35–40 km-re Kiotó várostól. Előbbi neve a 'lát' jelentésű szó tövét (mi, 見), utóbbi a 'mikor láttam' jelentésű szókapcsolatot (icu mi, いつ見) foglalja magában. Az utolsó egységben szereplő Kasze-hegy (Kaszejama, 鹿背山) ugyanitt található, neve az 'add kölcsön' (kasze, 貸せ) szót foglalja magában.

[19] A kakukkról ld. a 7. jegyzetet. Ötödhó a holdnaptár szerinti ötödik hónap, amely nagyjából a Gergely-naptár szerinti júniusnak felel meg.

[20] A holdnaptár szerinti ötödik hónap egyik jellegzetes növénye, az orvosi kálmos (a klasszikus japán eredetiben ajamegusza (菖蒲草), magyar népi elnevezése kígyófű). Japánban az ötödik hó ötödikén rendezett ünnepen a házak ereszére tűzték az ártó szellemek elűzése érdekében. Jelen vaka természeti képe továbbá bevezető (dzsokotoba), amely egy azonos hangzású szó ismétlésével kapcsolódik a költemény lelkiállapotot megjelenítő második feléhez (a 4–5. egységhez), ezt a fordításban is igyekeztünk tükrözni a „ki" hangsor ismétlésével a 3–4. sor elején.

[21]Szoszei hósi (素性法師, 9–10. század). Hendzsó főszerzetes fia. A *Régi és új dalok gyűjteménye*nek jelentős alakja, a 7–10. század harminchat legjelentősebbnek tartott költője, a harminchat költőóriás (szandzsúrokkaszen, 三十六歌仙) egyike.

[22] Jelen versben több többértelmű kifejezés (kakekotoba és engo) segítségével párhuzamosan fejez ki a költő egy természeti képet és egy lelkiállapotot, emberi érzést. A „kiku" (聞く, 'hall'; 菊, 'krizantém'), az „oki-" (起き, 'felkel', 'ébren van';置き, (a harmat) 'lecsapódik' egyik alakja) többértelműsége és az „omo(h)i" (思ひ, 'érzés', 'gondolat') szóban lévő „hi" (陽, Nap) segítségével kerül kifejezésre egy harmatos krizantém képe, illetve egy kezdődő szerelmi epekedés érzése. A fordításban ezt a természeti kép hangsúlyozásával és az érzelmeket megjelenítő oldalra való rejtett utalással igyekeztünk visszaadni. Továbbá furcsának tűnhet, hogy egy szerzetes szerelmes verset költ, ez a vaka azonban – a *Régi és új dalok gyűjteménye*nek több más költeményéhez hasonlóan – szerepvers, tehát nem Szoszei személyes érzésein, élményein alapul.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 35

[23] Tokiva no jama (常盤の山). A mai Kiotó város nyugati részén található domb, nevéből adódóan a változatlanság jelképe, és gyakran kerül ellentétbe a költészetben az évszakok múlásával, változásával. Ebben a versben többértelmű kifejezéssel kapcsolódik a vers második és harmadik egységéhez: a „Tokiva" magában foglalja az 'idő' jelentésű „toki" (時) szót (itt magyarul az 'amikor' vonatkozói névmásnak felel meg).

[24] Az azálea igen ritkán szerepel a korabeli japán költészetben, a kevés példa között azonban a legtöbb az azálea bíborszínű virága után a bíborszínű ruhát viselő kedves alakját juttatja a lírai én eszébe. Ebben a versben elsősorban a negyedik és ötödik egységben megfogalmazott érzéseket vezeti be az „ivaneba" ('mert el nem mondhatom') kifejezéssel részben azonos hangzású „ivacucudzsi" (岩躑躅, sziklai azálea) szóval, a korabeli példák alapján azonban feltételezhetjük, hogy a virág a lírai én kedvesére is utal.

[25] 清原深養父 (9–10. század). A *Régi és új dalok gyűjteményé*nek egyik kiemelkedő költője, tizenhét vakája került bele az antológiába.

[26] Ebben a vakában a „hiruma" (hiruma (昼間), nappal;hiru ma (干る間), apály), a „mirume" (mirume (海松布), egy algaféle;miru me (見る目), 'találkozás', 'lehetőség a találkozásra') és a „joru" (寄る, 'tér vhova', itt: 'úszik';夜, 'este') szavak azonos alakúságával (engo és kakekotoba) fejez ki a költő egy tengeri tájképet, illetve a közvéleménytől tartva kedvesével nyíltan találkozni nem tudó szerelmes érzését. A fordításban allegorikusan igyekeztünk visszaadni a retorikai eszközöket.

[27] Iszonokami (石上) a mai Nara megye Tenri nevű városában található. Az azt követő Régi Hely (Furu, 布留) névhez kapcsolódik, amely Iszonokami környékének megnevezése volt. A Furu név azonos alakú a 'régi' melléknév (furusi, 古し) tövével, illetve '(az idő) telik' jelentésű ige (fu, 経) egyik alakjával. Az első két egység továbbá bevezető (dzsokotoba), amely az eredeti szövegben azonos hangzással kapcsolódik a vers további részéhez, ugyanakkor Régi Hely (Furu) említése érzékelteti az eltelt idő hosszúságát, amely alatt a lírai én nem találkozott a lánnyal, akit meglátott és megszeretett. A fordításban anaforás sorkezdettel kompenzáltuk a hangismétlést. Ez a vers a lírai én számára kedves hölgy látásának hatására fokozódó szerelmét fejezi ki (a Heian-korban az arisztokrata nők nem mutatkoztak nyilvánosan, ezért a férfiak igen ritkán és akkor is leginkább csak titokban láthatták őket).

[28] Az első egységben szereplő „Szigetek sora" (sikisima ja, 敷島や) a Jamato (a mai Nara megye területe, de jelen vershez hasonlóan Japán megnevezése is) szóhoz kapcsolódó párnaszó (makurakotoba). Az első három egység bevezető (dzsokotoba), amely egy azonos hangsor ismétlésével kapcsolódik a vers második feléhez.

[29] 吉野川. A mai Nara és Vakajama megyéken keresztül folyó, majd a Vakajama-öbölbe ömlő folyó. Sebes folyása következtében a Heian-kori vaka-költészetben a felfokozott, heves szerelem érzésének asszociációja kapcsolódott hozzá. Ebben a versben az első három sor – ahogyan az előző vakában – bevezető (dzsokotoba), amely hasonló hangzású szóval kapcsolódik a vers második feléhez. Ezt szóismétléssel igyekeztünk visszaadni a fordításban.

[30] Ono no Komacsi nővéreként (Komacsi ga ane, 小町姉) megnevezett hölgy, a *Régi és új dalok gyűjteményé*ben ez az egy vakája szerepel.

[31] Az eredeti versben a költőnő több többértelmű kifejezés (kakekotoba és engo) segítségével ír le egy tájképet a tavasz eleji mezőn égő száraz füvekkel (szokás volt ilyenkor a mező felégetése), illetve fejezi ki saját lelkiállapotát: fájdalmát, amiért kedvese elhagyta. A második sorban az 'elszáradt' és az 'elhagyott' jelentésű „karejuku" (枯れゆく；離れゆく), valamint a költőnő családneve, Ono (小野) található, utóbbi köznévként mezőt jelent. A negyedik sorban a 'gondolat', 'érzés' jelentésű „omo(h)i" (思ひ) szó foglalja magában a 'tűz' jelentésű „hi" (火) szót.

[32] Ono no Komacsi.

[33] A vaka többértelmű kifejezések (kakekotoba) sorával festi le az őszi szél által tönkretett rizskalászokat, illetve a kedvese által elhagyott lírai én fájdalmát. Az 'őszi szél' jelentésű „akikaze" (秋風) magában foglalja a 'megun' jelentésű szó egyik alakját (aki-, 飽き), a második egység „tanomi" hangsora pedig a 'rizsföld termése' (ta no mi, 田の実) és a 'bizalom' (tanomi, 頼み) jelentésű szavakat foglalja magába.

[34] Nő-hegy (Imojama, 妹山) és Férfi-hegy (Szejama, 背山) – a kettőt együtt Imoszejama-ként (妹背山) szokták emlegetni – nevű, a Josino-folyó (ld. a 29. jegyzetben) két partján egymással szemben lévő két hegy két helyen is van. Itt feltehetően a mai Nara megyében, a folyó Josino-hegyekhez közeli, sebes folyású szakaszánál található hegyekről van szó. A beszélő nevek segítségével a versben megjelenített tájkép a férfi-nő viszony változékony, sokszor viharos voltát sugallja. Jelen vaka a szerelmes versek utolsó darabja az antológiában, amely mintegy összegzi a különböző szerelmi érzéseket felsorakoztató szerelmes költemények öt kötetét, rámutatva a szerelmi kapcsolatok, illetve a házasság érzelmi viharokkal teli mivoltára. A negyedik egységben továbbá a Josino-folyó bevezetőként (dzsokotoba) azonos hangzással kapcsolódik az ötödik egységhez.

[35] Fukakusza no mikado (深草帝). Ninmei császár (仁明天皇, 810–850 (uralk. 833–850)). Síremléke a Kiotó város délkeleti részén található Fukakusza nevű helyen van, ezért hívták így. A vers első egysége Fukakuszát (jelentése szó szerint: mély fű) idézi, a leáldozott Nap az elhunyt császárt szimbolizálja.

[36] Arivara no Narihira.

[37] A japán nyelvben a holdat és a hónapot ugyanazzal a szóval (cuki, 月) jelölik, az eredeti szövegben tehát a vers második felében a hónapok egymásra halmozódásáról (múlásáról) van szó. A fordításban a hold sokszori körbejárásával érzékeltettük az idő múlását. A hold nézése továbbá több forrás szerint is balszerencsés: szerepel például az első japán nyelvű regényben, a 9–10. század fordulója körül keletkezett *Bambuszgyűjtő öregember történet*ében (*Taketori monogatari*, 竹取物語). A hold nézése és az öregség közötti összefüggésre pedig a Japánban is rendkívül népszerű Tang-kori kínai költő, Po Csü-ji (白居易, 772–846) egyik versében találunk utalást.

[38] Ez a vaka többértelmű kifejezéseken (kakekotoba, engo) keresztül fejez ki egy tájképet a bambusz ágai között éneklő poszátával, illetve a költő érzéseit: a hosszú évek során tapasztalt rosszindulatú pletykák és egyéb kellemetlenségek miatti nyugtalanságot és rezignáltságot. Az első egységben a „jo" szó jelent világot vagy életet (世), illetve a bambuszhoz kapcsolódva az annak törzsén lévő bűtykök közötti szelvényt (節). A második egység „koto no ha" (言の葉, 'szó') kifejezésében megtalálható a falevél (ha, 葉) szó, a negyedik sor „fusi" (節) szava pedig okot és – szintén a bambuszhoz kapcsolódva – bütyköt jelent. Az itt szereplő bambusz továbbá az ún. kínai bambusz (kuretake, 呉竹), amelynek sajátossága, hogy sok ága és levele van. A poszáta (uguiszu, 鶯) a japán berkiposzáta (Horornis diphone), amely a tavasz hírnöke a japán költészetben. Jelen versben (noha a forrásul szolgáló, 13. századi másolaton alapuló szövegben kandzsival szerepel) magában foglalja az azonos alakú „uku hizu" (憂く干ず, 'kesergek, ezért nem szárad (a ruhám a könnytől)') kifejezést.

[39] 伊勢 (9–10. század). A *Régi és új dalok gyűjteménye*nek Ono no Komacsi mellett legjelentősebb költőnője. Uda császár felesége, Fudzsivara no Onsi (藤原温子) mellett szolgált udvarhölgyként, egy időben Uda császár szeretője. Egyes vélemények szerint itt feltehetően Daigo császár kérte fel Iszét, hogy küldjön vakákat, amelyek aztán versanyagként szolgáltak a *Régi és új dalok gyűjteménye*nek szerkesztéséhez.

[40] Az első egységben a hegyi patak bevezető (dzsokotoba), hangja egyúttal az Udvarból érkező híreket jelenti. A patakhoz kapcsolódik (engo) továbbá a negyedik egységben található, 'vízi út' jelentésű „mio" (水脈) amely másképpen tagolva (mi o, 身を) azt jelenti: 'testemet' (itt 'magamat', 'énemet').

[41] Hikaika vagy haikaika (誹諧歌). A komoly témájú és magas esztétikai minőséget képviselő vakákkal szemben a kevésbé kifinomult kifejezéseket használó könnyed hangvételű, a humoros, máskor szatirikus vagy gúnyos hangvételű vakák megnevezése. A vegyes formájú dalok kötetében ezen kívül hosszúverseket (csóka, 長歌) és ún. szedókákat (旋頭歌, szótagképlete: 5-7-7-5-7-7) találunk, a szatirikus dalok azonban a többi kötet verseihez hasonlóan tanka formájúak.

[42] Ki no menoto (紀乳母), eredeti nevén Ki no Zensi (紀全子). Józei császár (陽成天皇,uralk. 876–884) dajkája, ezzel együtt két vakája található a *Régi és új dalok gyűjteménye*ben.

[43] A *Taira no Szadafumi regénye* (*Heicsú monogatari,* 平中物語) című, Taira no Szadafumi (平貞文, ?–923) nevű költő élete által ihletett verses regény tizenegyedik fejezete szerint Zensi a főhős, Szadafumi szerelmét utasítja vissza ezzel a csípős megjegyzéssel. A Fudzsi-hegyben – lévén, hogy

a 9. század körül aktív vulkán volt – tűz égett, ami nem volt látható, csupán a füstje. Ennek megfelelően a Fudzsi a szerelmes versekben a titkolt, máskor a visszafojtott szerelem érzésének szimbóluma volt, és dalpárnaként ez az asszociáció kapcsolódott hozzá. Gyakran – ahogyan ebben a vakában is – az 'érzés', 'vágy' vagy 'gondolat' jelentésű „omo(h)i" (思ひ) magában foglalja a tűz (hi, 火) szót. Ebben a versben azonban a költőnő a férfi nem eléggé erős szerelmére utal gúnyosan a Fudzsi füstjével, ezért is szerepelhet a szatirikus dalok között, és nem a szerelmes dalok öt kötetének valamelyikében.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 38

Fittler Áron

A RÉGI ÉS ÚJ DALOK GYŰJTEMÉNYE, A JAPÁN SZÉPSÉG ANTOLÓGIÁJA

Ebben a válogatásban néhány verset mutatunk be a klasszikus japán költészet egyik első vaka-antológiájából, a *Régi és új dalok gyűjteménye*ből (*Kokin vakasú,* 古今和歌集), amely rendkívül nagy hatást gyakorolta japán irodalomra és a kultúra minden területére. Előtte azonban tekintsük át a vaka-költészet és az antológia főbb sajátosságait!

A klasszikus japán vaka-költészet kezdetei

A japán költészet feltehetően a rituális, szájhagyomány útján terjedő dalokból eredeztethető. Emellett már a vaka-költészet kezdetétől fogva megvolt annak társas, közösségi jellege, illetve a mindennapi kommunikációban betöltött fontos szerepe, amely a *Régi és új dalok gyűjteménye*nek keletkezési korában, a Heian-korban[1]is jellemző volt.

A japán irodalom kezdetei a 8. század előttre nyúlnak vissza, írott irodalomról azonban a 8. századtól beszélhetünk. Ekkor keletkezett a *Tízezer levél gyűjteménye* (*Man'jósú*, 万葉集 vagy萬葉集), a japán nyelvű költészet első versantológiája, amelynek húsz kötetében több, mint 4500 vaka (和歌) költemény található ismert és ismeretlen szerzőktől. A vaka szó szerint japán dalt jelent, amely a japán nyelvű költeményeket jelöli, megkülönböztetendő a klasszikus japán irodalomban szintén jelen lévő kínai nyelvű költészettől (kansi, 漢詩). A *Tízezer levél gyűjteménye*n kívül számos költemény található a 8. században keletkezett két történeti és eredetmonda jellegű dokumentumban, a *Régi dolgok feljegyzései*ben (*Kodzsiki,* 古事記) és a *Japán krónika*ban (*Nihon soki,* 日本書紀), előbbi tartalmazza az első kötött formájú költeményt.

A *Tízezer levél gyűjteménye*ben megjelennek a vaka-költészet jellegzetes versformái, így a tanka (短歌), magyarul rövid dal, amely a vaka-költészet virágkorának számító 10–14. században a legnépszerűbb versforma, ezért maga a vaka megnevezés többnyire a tankát jelöli. A tanka harmincegy szótagból (a japán nyelvben harmincegy morából) épül fel, öt egységre elosztva, a szótagok (morák) eloszlása: 5-7-5-7-7.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 39

A Heian-kori vaka-költészet és a *Régi és új dalok gyűjteménye*nek keletkezése

Amíg a Nara-korban keletkezett *Tízezer levél gyűjteménye*ben a társadalom igen széles régetei képviseltették magukat, addig az azt követő Heian-kor vaka-költészete (és a kultúra többi területe) az udvari arisztokrácia köreire korlátozódott. A vaka elengedhetetlen kelléke volt a mindennapi kommunikációnak, hiszen a kor arisztokrata férfiúi vakában vallottak szerelmet, a hölgyek pedig ugyancsak vakával válaszoltak. A rokonok, barátok, munkatársak, úrnő és udvarhölgye mind ilyen költeményeken keresztültartották egymással a kapcsolatot, fejezték ki egymásnak érzéseiket. Ezt gyakran előszóban adták elő a címzettnek, de előfordult, hogy levél formájában vagy ahhoz csatolva küldték el. A mindennapi kommunikáció során költött vakákat ke no utának (褻の歌) nevezték. Létezett ugyanakkor a nyilvános (vagy ünnepi) költészet (hare no uta, 晴の歌) is, azaz a költészet tisztán művészetként való művelése költői versenyek és más rendezvények alkalmával.

A Heian-kor elején azonban, egészen a 9. század második feléig az udvari nyilvános költészet területén nem születtek japán nyelvű versek, sokkal inkább összpontosítottak a kínai nyelvű költészetre (kansi, 漢詩) és kínai nyelvű prózára (kanbun, 漢文). Az udvari arisztokraták hivatali előmenetelének is feltétele volt a kiváló kínai költemények és prózai művek alkotása. A Heian-kortól kezdve az irodalom fővédnöke és központi alakja a császár volt. A 9. században az uralkodó rendeletére kínai versekből álló antológiákat állítottak össze (csokuszen kansisú, 勅撰漢詩集), a magas irodalom tehát egyet jelentett a kínai költészettel. A vaka-költészet, azaz a japán nyelvű költészet csak a mindennapi érintkezés, vagyis a magánélet szintjén volt jelen.

A 9. század második felétől azonban a vaka-költészet is visszatért az irodalommal kapcsolatos udvari rendezvények színterére. A nyilvános vaka-költészet művelésének leggyakoribb formái a mindenkori császári és császárnéi udvarban és (főként a főrangú) arisztokraták rezidenciáin rendezett költői versenyek (utaavasze, 歌合) és a császári palota lakosztályait díszítő festett paravánok képeihez költött paravándalok (bjóbuuta, 屏風歌) voltak. A költői versenyeken a verselőket két csoportra osztották, e két csoport tagjai pedig párban mérték össze költői tudásukat: megadott témában komponáltak egy-egy vakát, majd egy szakavatott költő eldöntötte, melyik vers a győztes az adott forduló két költeménye közül. A paravándalokat többnyire a császári udvar valamely tagjának felkérésére költötték az adott kor legelismertebb költői. Ezek a versek a paravánra festett tájkép vagy életkép alapján születtek, és kalligrafikus szépírással írták rá egy szintén díszes, színes papírra

(sikisi, 色紙), majd azt ragasztották a paravánra. A japán nyelvű költészet egyik első pártfogója Uda császár (宇多天皇, uralk. 887–897) volt, akinek udvarában több költői versenyt is rendeztek.

Amint említettük, a 9. században császári rendeletre csak kínai nyelvű versantológiák születtek. A császári rendeletre összeállított versantológiák pedig különösen fontosak az irodalomban, ezek jelentik ugyanis a japán költészet kánonját. A kínai versantológiák után elsőként Uda császár fia, Daigo császár (醍醐天皇, uralk. 897–930) parancsára állítottak össze vaka-antológiát, ez volt a *Régi és új dalok gyűjteménye*. Ez az antológia több szempontból is korszakalkotó. Egyrészt ez az első császári rendeletre összeállított vaka-antológia (csokuszen vakasú, 勅撰和歌集), vagyis Daigo császár elsőként emelte a vaka-költészetet a magas irodalom, a kánon szintjére. Másrészt elmondhatjuk, hogy ez az antológia az egyik alapja a későbbi vaka-költészet kifejezésrendszerének, témáinak és motívumainak. Ezzel az antológiával együtt a 15. századig összesen huszonegy császári antológia született, reprezentálva a vaka-költészet éppen aktuális szépségeszményét és stílusát.

A vaka-költészet mibenléte és a *Régi és új dalok gyűjteménye*nek felépítése

A *Régi és új dalok gyűjteménye* – előszavának tanúsága szerint – 905-ben készült el, szerkesztői ekkor mutatták be Daigo császárnak. A négy szerkesztő, Ki no Curajuki (紀貫之, 872 körül–945), Ki no Tomonori (紀友則, ?–905 körül), Ősikócsi no Micune (凡河内躬恒, 9–10. század) és Mibu no Tadamine (壬生忠岑, 9–10. század) a kor vaka-költészetének legkiválóbb alkotói közé tartoznak.

Ki no Tomonori halála után unokaöccse, Curajuki került a szerkesztési munkálatok középpontjába, ő írta a japán nyelvű előszót (kanadzso, 仮名序)[2], amely egyben az egyik első japán poétikai munka. Ebben ír a vaka-költészet mibenlétéről és áttekinti a japán nyelvű költészet addigi történetét, amelyben többek között felsorolja a vaka-költészet fontosabb kifejezési módjait, valamint rövid kritikát mond a 9. század hat kiemelkedő költőjéről, a hat költőóriásról (rokkaszen, 六歌仙). A japán előszó végén pedig leírja az antológia szerkesztésének körülményeit.

A japán nyelvű előszó elején Curajuki ezt mondja a vaka-költészet mibenlétéről: „A japán dal magja az egyén lelke, amelyből számtalan szólevél sarjadzik. A világon az embereket rengeteg dolog veszi körül, így tehát mindent, amit szívükben éreznek, azon keresztül fejezik ki, amit látnak vagy hallanak. A virágok között éneklő poszáta, vagy a vízben lakó béka énekét hallva pedig feltesszük a kérdést: van-e olyan élőlény, ami ne költene dalokat.

A dal minden erőfeszítés nélkül megmozgat eget és földet, megindítja a láthatatlan szellemeket és isteneket, közel hoz egymáshoz férfit és nőt, és még a vad harcosok szívét is meglágyítja."

A vaka-költészet lényegével kapcsolatban figyelemre méltó továbbá az előszó következő megállapítása is, amelyet Curajuki a japán költészet kezdeteiről szóló részlet után tesz: „Így született egyre több és sokféle dal, amelyekben kifejezést nyert a virágok csodálata, a madarak irigylése, a megindultság a tavaszi pára által, vagy a harmat keltette szomorúság."

A japán költészet alapeleme tehát a természeti jelenségek és az azok által kiváltott érzések megéneklése, de a természet az emberi érzések (szerelem, szeretet, honvágy, mulandóság, stb.) kifejezésében is kulcsszerepet játszik. A természeti képek és életképek a japán költészetben nem csupán eszközt vagy hátteret jelentenek az ember érzéseinek kifejezéséhez, hanem az ember eggyé válik a természettel, egyenlő félként tekint az őt körülvevő világra.

A Heian-kori vaka-költészet kifejezésrendszerét, természeti képeit és motívumrendszerét[3]– noha egy részét már a *Tízezer levél gyűjteménye*ben is megtaláljuk – nagyrészt a *Régi és új dalok gyűjteménye*nek költői szilárdították meg. Ezek az arisztokrácia általános műveltségének alapját képezik, valamint a későbbi korokban is meghatározóak, az antológia hatása tehát óriási. A japán költészet (és egyben a japán kutúra) egyik alapvető kelléke, a négy évszak különböző tájelemeinek megéneklése is itt kapott először önálló teret. Már a *Tízezer levél gyűjteménye*nek is vannak olyan részei, ahol a négy évszak szerint csoportosították a verseket, a *Régi és új dalok gyűjteménye*ben azonban ezek már önálló köteteket (fejezeteket) alkotnak. Az antológia húsz kötetből áll, és több, mint 1100 verset tartalmaz (a fennmaradt különböző másolatokban a költemények száma eltérő). A húsz kötet címei (témái) a következők: *Tavaszi dalok* (1–2. kötet), *Nyári dalok* (3. kötet), *Őszi dalok* (4–5. kötet), *Téli dalok* (6. kötet), *Gratulációk dalai* (Ga no uta (賀歌), 7. kötet), *Az elválás dalai* (8. kötet), *Utazások dalai* (9. kötet), *Neveket rejtő dalok* (Mono no na (物名), 10. kötet), *Szerelmes dalok* (11–15. kötet), *Bánat dalai* (Aisó no uta (哀傷歌), 16. kötet), *Vegyes témájú dalok* (Zó no uta (雑歌), 17–18. kötet), *Vegyes formájú dalok* (Zattai (雑体), 19. kötet), *Szertartások dalai (*Ótadokoro no ón'uta, 大歌所御歌), *Isteneknek felajánlott dalok* (Kamiaszobi no uta, 神遊びの歌), *Keleti dalok* (Azumauta, 東歌) (20. kötet).

Amint láthatjuk, a négy évszakról és a szerelemről szóló versek találhatóak meg a legnagyobb számban. Az évszakokról szóló versek sorrendje pedig az adott évszak fokozatos változását követi: a sort a tavasz várását és

annak kezdetét megéneklő dalok nyitják[4], többek között a tavasz első virágával, a szilvavirággal. A tavasz csúcspontja a cseresznyevirágok kinyílása majd lehullása, végül a tavasz végéről szóló és a tavasztól való búcsúzás szomorúságát megéneklő vakákkal zárul a tavaszi versek második kötete.

A többi évszak kötetei ugyanígy épülnek fel, mígnem a költemények eljutnak az év végéhez. A szerelmes dalok öt kötetének vakái a legkülönfélébb szerelmi érzésekről szólnak, a sorrend pedig szintén pontos szerkesztésre vall: a versek ugyanis a szerelem érzésének, illetve a szerelmi kapcsolat kezdeti szakaszaitól haladnak annak vége, a szakítás és a szerelmi érzések elmúlása felé.

Ez a fajta antológia- és kötetszerkesztési gyakorlat több-kevesebb változtatással tovább folytatódik a későbbi császári antológiákban is.

Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a *Régi és új dalok gyűjteményé*nek versanyaga túlnyomó többségében a nyilvános költészet rendezvényei során komponált vakákból kerül ki, azaz költői versenyeken megadott témára készült versekből és paravándalokból. Ezzel szemben a magánéleti levelezés során született, a költő valós élményeit és érzéseit megéneklő vakákból viszonylag kevés került az antológiába. Az ilyen jellegű vakák nagy száma a második császári antológia, a *Dalok későbbi gyűjteménye* (*Goszen vakasú*, 後撰和歌集) sajátossága. A *Régi és új dalok gyűjteményé*ben a valódi érzéseknél sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak a nyelvi és retorikai kifejezőeszközök, valamint a természet és a tájak, vagy a különböző érzések oly módon történő megjelenítése, hogy az megfeleljen a kor gondolkodásának és a vaka-költészet éppen megszilárdult motívumrendszerének.

A *Régi és új dalok gyűjteményé*nek stílusa és kifejezésrendszere

A *Régi és új dalok gyűjteményé*ben igen sok ismeretlen és név szerint ismert költő vakája szerepel. Ahogyan az antológia címe is elárulja, – a 10. század elejéhez viszonyítva – régi korok és újabb korok költeményeit gyűjtötték össze. Ennek megfelelően a költők és verseik stílusa, kifejezésrendszere alapján az antológia vakáit három korszakba szokás sorolni.

Ismeretlen költők kora: Nagyjából a 8. századtól a 9. századig terjedő időszakban keletkezett versek, túlnyomó részük ismeretlen költők alkotása. Ezek a vakák képviselik a „régi" dalokat. Stílusuk és kifejezésviláguk sokban hasonlít a *Tízezer levél gyűjteményé*nek (annak is kései korszakaiban keletkezett) verseiéhez, ugyanakkor találni köztük olyan darabokat is, amelyek az új gondolatvilágot tükrözik.

A hat költőóriás kora: A 9. század hat legnagyobb költője, az ún. hat költőóriás (rokkaszen, 六歌仙) és kortársainak versei tartoznak ide. A hat költőóriás: a híres 10. századi verses regény, az *Iszei történetek* (*Isze*

monogatari, 伊勢物語) főhősének modellje, Arivara no Narihira (在原業平, 825–880), a 9. század és a *Régi és új dalok gyűjteményé*nek egyik legnagyobb költőnője, Ono no Komacsi (小野小町), Hendzsó főszerzetes (szódzsó Hendzsó, 僧正遍昭, 816–890), Fun'ja no Jaszuhide (文屋康秀), Kiszen szerzetes (Kiszen hósi, 喜撰法師) és Ótomo no Kuronusi (大伴黒主). Az ő verseik az antológia japán és kínai előszava szerint az „új" dalokat képviselik. Vakáik kifejezésvilágának legfőbb és újszerű jellemzője a többértelmű kifejezésekre épülő retorika (kakekotoba és engo; ld. a következő szakaszban).

A szerkesztők kora: Az antológia négy szerkesztőjének és kortársaiknak a versei tartoznak ide. Az összes vaka több, mint huszonkét százaléka a négy szerkesztő alkotása, köztük is Ki no Curajukitól szerepel a legtöbb költemény. A harmadik korszak költői az antológia keletkezésének korában éltek, és az akkor legújabb stílust képviselték. Továbbvitték a második korszak költőinek retorikáját, valamint újszerű természetábrázolás figyelhető meg a vakáikban, amely gyakran a képzeleten alapuló elgondolásokban és a természet elemeinek megszemélyesítésében érhető tetten (ld. pl. a 157. vagy a 313. verset).

A vaka-költészet főbb retorikai eszközei

Végül fontos röviden bemutatnunk azokat a retorikai eszközöket, amelyeket a kor költői alkalmaztak, a példákról azonban a fordítások magyarázataiban írunk részletesebben.

Párnaszó (makurakotoba, 枕詞): meghatározott szavakhoz kapcsolódó állandó jelzők, amelyek mindig öt szótagosak (a japán eredetiben öt morásak). Ilyen például a 697. vers első egysége (sora): „sikisima ja" (敷島や), amely a Jamato helynév állandó jelzője. A legtöbb párnaszó a *Tízezer levél gyűjteményé*ben szerepel, de igen sokat használtak a Heian-korban is.

Bevezető (dzsokotoba, 序詞): Természeti kép vagy életkép, amely a versnek a költő érzéseit kifejező részét vezeti be. Funkciója – a párnaszóhoz hasonlóan – az utána következő érzés, lelkiállapot hangsúlyozása, valamint annak hátteréként is szolgál. Háromféle módon kapcsolódhat az érzést, lelkiállapotot kifejező részhez: 1.) hasonlattal vagy metaforával, 2.) többértelmű kifejezéssel (kakekotoba, pl. a 495. vers első és második egységében (sorában)), 3.) teljesen vagy részlegesen azonos hangzású szavak ismétlésével (pl. a 469. versben vagy a 495. vers harmadik és negyedik egységében (sorában)).

Többértelmű kifejezések (kakekotoba, 掛詞): Egyszerre két vagy több tartalom kifejezése azonos alakú szavak vagy többféleképpen tagolható

hangsor segítségével. Ilyen retorikára épül pl. a 665. vagy a 822.vaka. Ahogyan a versekből is kiderül, a két tartalom egyike legtöbbször egy természeti képpel vagy életképpel, a másik pedig valamilyen emberi érzéssel, gondolattal vagy cselekvéssel kapcsolatos. Ennek a retorikai eszköznek a fejlődését a japán nyelvben meglévő sok azonos alakú szó és a 9. században Japánban kifejlesztett kana (仮名) szótagírás tette lehetővé, ez ugyanis tisztán szótagjelölő, ez által ugyanazzal az írásjegysorral több jelentést tudtak egyszerre megjeleníteni. (A vakákban – különösen a 10. században – fogalomjelölő kandzsikat nemigen használtak, nagyrészt kana szótagírással jegyezték le azokat.)

Kapcsolódó szavak (engo, 縁語): A költő egy versen belül olyan szavakat használ, amelyek valamilyen módon összefüggnek egymással, ez által pedig a felszíni, elsődleges tartalom mellett létrehoznak egy másik tartalomsíkot. Ez gyakran azonos alakú szavakkal vagy hangsorokkal történő többértelmű kifejezések (kakekotoba) formájában jelenik meg, és gyakran az egyik oldal emberi érzéssel vagy cselekvéssel, a másik oldal pedig természeti képpel vagy életképpel kapcsolatos. Engó-kat láthatunk például a 2. vagy a 665. versben. A többértelmű kifejezésekhez hasonlóan ez is a 9. században teljesedik ki, és kitágítja a harmincegy szótagos (morás) kötött formában való kifejezés lehetőségeit.

Dalpárna (utamakura, 歌枕): Híres helyek, amelyekhez valamilyen meghatározott asszociáció kötődik, és ezekkel együtt szerepel a költészetben. Ez az asszociáció lehet egyszerűen egy tájkép, amely a köztudatban él az adott dalpárnával kapcsolatban, de gyakran kapcsolatban áll a hely nevének jelentésével, hangalakjával, mint például a Jamato tartományban található Furu (布留), amelynek neve azonos alakú a „régi" jelentésű szóval, ezáltal az ősi, illetve elvadult hely asszociációja kapcsolódott hozzá (ld. a 679. verset). Kialakulhat ezen kívül a hely sajátossága mentén is, erre példa a Fudzsi-hegy, amely a Heian-korban aktív vulkán lévén füstölgött, ez által pedig a titkolt, vagy a visszafojtott szerelem érzésének asszociációja kapcsolódott hozzá.

[1] A japán történelem és irodalomtörténet 794 és 1192 (más meghatározások szerint 1185) közötti korszaka, a japán nyelvű irodalom egyik fénykora.

[2] Császári versantológiákhoz és más nyilvános költészeti színtéren komponált költeményekhez többnyire kínaiul szokták írni az előszót. A*Régi és új dalok gyűjteményé*nek is van kínai előszava (manadzso, 真名序), amelynek tartalma nagyjából megegyezik a japán nyelvűével.

[3] Ezek konkrét példáit ld. a következő két szakaszban és a versfordításokban.

[4] Ebben a korban (és egészen a 19. század második feléig) a holdnaptár szerint tartották számon az évszakokat. A holdnaptár hónapjai a Gergely-naptárhoz viszonyítva nagyjából egy-másfél hónappal későbbi időpontot jelölnek, így az újév a Gergely-naptár szerinti február elejére vagy közepére esik, vagyis egybeesik a tavasz kezdetével.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 45

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 46

nyolc haikai az utolsó előtt egy tankával

kerítés előtt öreg fa törött törzse. megjött a tavasz.

zöldülő erdő. háztetők s túl a hegy. késő délután.

törött kerítés, öreg fatörzs előtte. tavaszi eső.

elmosódott nyom. udvarok, házak, kertek. déli Nap ragyog.

nincs deszkapalánk. süvítő tavaszi szél. ott régi fa állt.

kora délelőtt. rohanó szürke felhők. havas cseresznye.

virágzó fákon hideg áramlat szalad. fehér lesz a föld.

teliholdas éj. mindennek árnyéka van. rebbenő levél.
távolban bagoly hangja. lebegő párák. homály.

itt kerítés volt, törött öreg fa. emlék. tavaszunk örök.

Dukay Barnabás

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 47

1.

Heinz-Dieter Reese

A HANG HATALMA

Dramatikus Jôruri-éneklés a japán bunraku bábszínházból

A japán bunraku bábszínház a 17. század végén alakult ki Nyugat-Japánban, Osaka és Kyoto régiójában. Itt fejlődött ki abban az időben először egy olyan városi-polgári kultúra, mely egy már a jólétet elért kereskedőréteg sajátja volt. Ennek a kultúrának köszönjük például az ukiyo'e fametszést vagy a haiku rövid versformát. A bunraku hivatalos alapítójának egy előadóművészt, Takemoto Gidayût (1651–1714) tartjuk, aki 1684-ben a dalszövegíró Chikamatsu Monzaemonnal (1653–1724) és a bábszínész Tatsumatsu Hachirôbeijal együtt Osaka Dôtombori kerületében, a város központi szórakozónegyedében, megnyitotta színházát, a Takemoto-za színházat. Akkoriban természetesen még szó sem volt „bunraku"-ról, hanem a ningyô-jôruri („báb-elbeszélő-dráma") kifejezést használták, ami pontosan arra a három komponensre utal, amelyekből a bunkraku színpadi művészete felépül: a bábjáték mellett ezek az epikus dráma és a muzikális elbeszélő előadásmód hangszeres kísérettel. Ezek eredetileg önálló tradíciók, melyek Japánban már történelemmel rendelkeztek, mielőtt a bunrakuban egy egységes művészeti formában egyesültek.

Ma a bunraku-színház elsősorban szokatlan bábjátékformájával nyűgöz le: három bábszínész mozgat egy maximum 120 cm magas figurát. Ez a mozgások olyan szintű elkülönülését és természetességét teszi lehetővé, hogy nem ritkán olyan benyomást keltenek, mintha a figura élő emberi lény lenne, aki mozgatóitól függetlenül tevékenykedik. A bunraku-színház tehát olyan igényes színpadi művészetként értendő, mely a másik két tradicionális japán színházi forma – a nó és a kabuki – mögött semmiben sem marad el. A bunraku ezen felül, a nótól és a kabukitól eltérően, kimondottan dramatikus színházként mutatkozik, amely művészi bábjáték útján ábrázol emberi konfliktusokat lélektanilag hihető módon.

A jôruri elbeszélő dráma egyedülálló irodalmi műfajként érvényes, ami a japán középkorban mint az előadás művészete jött létre. Az eposzok megénekllői, akik addig a „Heike monogatari"-t, a Heike (Tiara) nemesi házának felemelkedése és bukása történetének előadásmódját őrizték, új tárgyat kerestek műveikhez. Eközben rátaláltak a lány Jôruri és az ifjú Yoshitsune, a „Heike monogatari" záró részében feltűnt, ismert hős szerelméről szóló

elbeszélésre. Az elkövetkező időkben más, hasonló stílusú anyagokat is előadtak és a jôruri ennek az újszerű stílusnak a szimbóluma lett. Amikor a 17. század elején az elbeszéléseket bábelőadásokkal kezdték illusztrálni, a jôruri bár továbbra is megőrizte alapvetően epikus karakterét, az előadás egyre több dramatikus elemmel gazdagodott. A jôruri darabok szöveges alakjából képződött egy elegy, mely egyrészt elbeszélő, a történteket kommentáló szövegrészekből állt, melyek úgymond a kívülálló néző perspektíváját adták vissza, másrészt párbeszédes illetve monologikus szövegrészekből, melyekben a szereplők a színpadon közvetlenül önmagukként nyilvánultak meg.

A ma játszott jôruri darabrepertoár közel teljes mértékben a 18. században jött létre és ezáltal a régi Japán feudális világát éleszti újjá. A repertoárt darabok szerint két csoportra oszthatjuk. A jidaimono-k „történelmi drámák". Történelmi vagy csupán áltörténelmi eseményeket mutatnak be a színpadon, melyek a 18. századi publikum számára már a távoli múltba vesztek: a császári udvar eseményeit, híres államférfiakat és fontos csaták legendáit. Ezekkel ellentétben a sewamono-k, a „polgári drámák", kortárs történésekkel foglalkoznak a 18. századi japán városok kereskedői rétegének világából. A „történelmi drámák" politikai tragédiáival ellentétben itt a polgári-privát konfliktusok kerülnek terítékre. Gyakran áll a középpontban egy polgári családból származó fiú és egy kurtizán őszinte szerelme, amely az öröm helyszíneinek, a városok kulturális központjainak megtestesítője, és ami egy szigorúan szabályozott társadalomban nem teljesülhet be. Ebből az ellentmondásból, mely szociális kötelezettség és emberi érzelem között húzódik, csak egyetlen kiút kínálkozik: a főszereplők öngyilkossága. Ezen darabtípus főműve a „Shinjû Ten no Amijima" (Szerelmi halál Amijimaban) Chikamatsu Monzaemontól, 1720-ból.

A történelmi és polgári drámák közti különbség nem csupán tematikus, hanem formálisan is megalapozott. A sewamono kevés jelenetből áll, a drámai konfliktust egy rövid, átlátható cselekménnyel a lényeges motívumokra koncentrálva adják elő, míg a jidaimono epikus távolságokba nyúlik számtalan megjelenő figurával és komplex cselekmény-felépítéssel, számtalan felvonásban és jelenetben kifejtve.

A jôruri-drámák már az ősbemutatójuk idején, a 18. században elterjedtek nyomtatott kiadásban is. A szöveg szempontjából jellemző tulajdonságokat mutatnak. Így a jelentő és kommentáló szövegrészek gyakran kötött formában jelennek meg, emellett gyakran a japán költészetre tipikusan jellemző technikák, például gondolatok asszociatív felsorolása és poliszemantikus kijelentések a szűkebb térre kerülnek felhasználásra. A párbeszédes szövegrészek ezzel ellentétben szereplő-specifikusan a 18. század köznyelvének különböző szintjeit tükrözik vissza. Általában a jôruri-drámák rendkívül konzisztens, emellett változatos és élénk nyelvi stílusban mutatkoznak meg. Chikamatsu

Monzaemon, akinek jôruri munkái éppen ebből a szempontból mérvadók, egyrészt azt hangsúlyozta, hogy csak a nyelv ereje lehel életet a bábjátékba, és a szcenikus történéseket megható élménnyé változtatja.

A bunraku színház bábszínészei nem önmaguk beszélnek a figuráik helyett; az előadás alatt végig némák maradnak. A jôruri-dráma és a bábjáték közötti kapocs egy énekes-szavaló (tayû) zenei előadása által jön létre, akit egy második zenész a három húros lanton, a samiszenen kísér. Mindketten kamishimo-ba, ójapán szertartásos ruhába öltözve, a közönség számára láthatóan egy alacsony dobogón, a színpad jobb oldalán vannak elhelyezve, ami már a bunraku-előadásban elfoglalt központi szerepükre utal. A hozzáértők azért is keresik fel a bábszínházat, hogy elsősorban az ő előadásukat hallják. Ennek a varázsa abban rejlik, hogy az énekes-szavaló minden párbeszédet valamennyi figura szemszögéből és a kommentáló szövegrészt is hanggal (és nem ritkán gesztikulálva-mimikával) el tud játszani. Az énekes-szavaló az, aki a jelenetek interpretációját megszabja. A bábszínészeknek az ő előadásának sebességéhez kell igazodniuk. És a samiszen lant játéka ritmikus keretet ad ennek, amely alapján a bábszínészek tájékozódnak, hogy hogyan hangolják össze a figuráik mozgását. Ez megmagyarázza, hogy a jôruri-előadást szívesen adják elő koncertként is, ezt az előadásformát sujôruri-nak („tiszta jôruri") nevezzünk.

Ezt az előadóművészeti formát – melyet az alapító Takemoto Gidayû után gidayû-bushi-nak nevezünk – a japán zenében vokális műfajként tartják számon, amely intenzív hangbeli és hangszerbeli aláfestést igényel. Éppen olyan indulatos kifejezésmóddal áll neki az énekes-szavaló a munkának, mintha minden egyes szót csordultig akarna tölteni érzelmekkel. A lantos megpróbálja ugyanígy kísérni őt, miközben nem kevésbé hevesen nyűvi a hangszerét.

2.

A bunraku színház jôruri előadóművészete a japán eposz-éneklő tradícióban gyökerezik. A közvetlen elődjének a heikyoku számít, amely a „Heike monogatari" (ld. 1. rész) 13. században létrejött előadása. Voltak heikyoku-énekesek, akik a 16. század végén megpróbálkoztak az eposz-éneklés megújításával. A régi 4 húros biwa-lantok[1] helyett a samiszen lantokat[2] használták, az akkoriban Japánban újdonságként ható hosszú nyakú lantokat, melyek sokkal rugalmasabb, kifejezőbb hangformálást tettek lehetővé.

A Takemoto Gidayûhoz (1651–1714) visszavezethető gidayû-stílusban a jôruri-eposzéneklés kimondottan „dramatikus" képességekkel rendelkezik: az énekes-szavaló valamennyi megjelenő figura „hangtolmácsolója" lesz.

Többé már nem az a távolságtartóan tudósító mesélő, mint a heikyokunál, hanem az a feladata, hogy minden egyes figura karakterével és érzelmeivel azonosuljon és ezeket hanggal, közvetlenül érezhetően kifejezésre juttassa.

Eközben nem improvizál, hanem az intonációkat és dallamokat figyelembe véve „komponált" és a szövegkönyvben meghatározott jelekkel rögzített előadásformát tolmácsol.

Takemoto Gidayû időszaka óta a bunraku színház énekes-szavalói ehhez az alapelvhez tartják magukat: Jô o kataru, azaz érzéseket, szcenikus atmoszférát nyomatékosan ábrázolni, és ninjô o fukaku, azaz a „legmélyebb emberi érzéseknek" intenzív kifejezésmódot kölcsönözni. Ehhez különleges hangtehetség szükségeltetik. A hangnak mindenekelőtt teherbírónak kell lennie. Szükséges feltétel ezért egy minden esetben biztos és erős támasz.

A hangképzés a mellregiszterből indul ki, amely az erős támaszték által nagy terjedelmet ér el. Legtöbbször a magas hangokat is a mellregiszterből – a fejhangok használata nélkül – hozzák elő. Összességében a hangnak durva, rekedt hangszínnel kell rendelkeznie. Így hat kifejezőbbnek egy túlságosan tisztának érzett, a mi érzékeinknek „természetes, szép" énekhanghoz képest. Meg kell felelnie a „sabi" fogalmának, amely a tradicionális japán művészetesztétika egyik központi fogalma és annyit jelent: „a kor kelleme és bája". Az „ibushi"-n (szó szerint: „oxidáció") keresztül kell kifejeznie magát, ami egy felhangokban gazdag, sokszínűen tördelt, zajszerű hangot jelent. Csak ezután lesz a titok birtokában és ezután tud minden felszínes „szépségen" túllépve egyfajta belső csillogást kibontakoztatni az énekes.

A samiszen lant éppen passzol a hang ezen ideális hangzásához. Ez a lant egy kicsi, derékszögű rezonancia-dobozból és egy karcsú nyakból áll. Erre három húrt feszítenek, melyeket egy nagy botból készült pengetővel ütnek. Ez az egyszerű hangszer úgy néz ki, mint egy bendzsó, és nem is sejtenénk, milyen sokszínű hangzást lehet előhívni belőle.

A samiszen lant a koto citera[3] mellett az Edo-kor[4] polgári zenei kultúrájának reprezentatív hangszerének számít. Eredetileg – mint a legtöbb japán hangszer – Kínából származik és a többi hangszerhez képest későn, csupán a 16. század második felében érkezett a déli Ryûkyû-szigetek felől Japánba. Itt úgy alakították át, hogy a japán hangzásesztétikai elvárásokat és zenei szükségleteket ki tudja elégíteni. Azonos minden japán samiszenben, hogy a rezonancia-testük mindkét oldalon macskabőrrel van fedve. A hosszú, karcsú húrtartónak, ami fogólapként szolgál, nincs szíja, ami lehetővé teszi a kötetlen hangmozgással és a nem túl aprólékosan intonált hangmagassággal való játékot. És minden samiszen hangzásának van egy tipikus effektusa, amit sawari-nak („érintkezés") neveznek, és a fogólap felső peremén lévő stég (húrláb) különös szerkezetére vezethető vissza: a három húrból csak kettőt vezetnek át ezen a felső stégen. A legmélyebb húr a stég mellett

húzódik és mikor rezeg, érintkezik a fogólap peremével, ami által tulajdonképpen egy további húrhang, egy brummogó hang keletkezik. A hangok ezen tudatos elrontása ebben az esetben is a japán zeneesztétikán alapszik, mely szerint a hangzások annál kifejezőbbnek és vonzóbbnak hatnak, minél „temészetközelibbek", és ez az jelenti: legyenek zajosabbak.

A nagy botpengetővel és ennek segítségével egy lendületes ütési technikával a húrok több különböző módon szólaltathatók meg. Jellemzően ezek rendkívül éles és ütésszerű hangok. Ez úgy jön létre, hogy a pengetőket egyszerre ütik neki erősen a húroknak és a testburkolatnak. Ezekben a pillanatokban a lant ütőhangszerré válik, amely heves ritmikus hangsúlyokkal különösen drámai kifejezés-hatásokat idéz elő. De természetesen nagyon lágy, kecses dallamok is előhívhatók. Ezért a zenész bal keze a felelős, amely a húrok érintésekor változatosan modulálja a hangokat.

A samiszen zenészek feladata, hogy rugalmasan és kiemelten odafigyelve reagáljanak az énekes-szavaló vokális előadására, a hangzásban támogassák vagy ellenpontozzák azt. Arra kell törekedniük, hogy szorosan összekapcsolódjon a vokális előadás és hangszeres játék, hogy ne csupán kíséretként, hanem az előadás egyenrangú részeként szerepeljen és lényegesen hozzájáruljon az előadás összhatásához.

Hogyan alakul ki tehát a hang és a lantmuzsika közreműködésével egy jelenet egy jôruri-drámában? Ebben alapvetően három különböző előadásmódot különböztetünk meg, melyek japán jelentését így fordíthatjuk: „szónoklat", „énekbeszéd" és „éneklés". A „szónoklat" egy előadástípus, mely a természetes beszédhez áll a legközelebb, de a szavak intonatív sajátosságainak alapos megfigyelésével és megformálásával fejezi ki magát. A figurák közvetlen beszédéhez használják, amely alatt a lantmuzsika szünetel. Különösen alaposan figyelnek az egyes bábok beszédstílusának pontos elkülönítésére. Fontos szempontok a nem, a kor és az érzelmi állapot. Így különül el a hatalmas szamuráj-harcosok beszédstílusa a többi figuráétól egyfajta ritmikusan rugózó hangsúlyozás által minden egyes szótagnál. Nem-nyelvi hanghatásokat is, mint köhögés, sírás vagy nevetés, tudatosan alkalmaznak az előadás vokális megformálása során.

A második előadástípus, az „énekbeszéd", azáltal ismerhető fel, hogy a nyelvi intonáció csupán egy kötött rendszeren belül van megzenésítve. A lant legtöbbször csak néhány támogató és tájékozódási hanggal kísér, melyek két kvart-kvint-intervallummal (a három húr hangzásának megfelelően) kijelölik a hangi kereteket. Ezeken a kereteken belül és rajtuk túl az egyes hangmagasságokat a kerethangokhoz való viszonyuk alapján becsülik meg, és a kimondott szavak hangzásbeli közvetítése alapján alkalmazzák. Az énekbeszédben elmondott részek legtöbbször igen gyors tempójúak. Ezek szolgálnak

a dráma kommentáló szövegrészeinek előadására, de kiemelhetik és intenzívebbé tehetik a fontosabb megállapításokat az egyébként „szónoklatként" tartott beszédeken belül.

A harmadik előadástípusnál a szöveg egyes szótagjai túlnyomóan gazdagon díszítettek, azaz hosszabb hangláncokban szólalnak meg. Itt egyértelműen az „éneklés" jellemző, amely egy késleltetett nyomatékot hoz az előadásba. Ez legtöbbször egy lírai állomást hangsúlyoz, amelyre úgymond az ábrázolt dramatikus történések és érzések reagálnak. Ezt az előadásformát megfelelően takarékosan szokás alkalmazni. Legtöbbször csupán a jelenetszakaszok lezáró akkordjaként vagy egy egész jelenet finálé jaként alkalmazzák.

Ezeket az előadásformákat nem egymástól élesen elkülönítve használják, hanem egymáson átfűzve kisebb szakaszokban, sokféle módon megjelennek. Mindig a drámaszöveg és lelki tartalma képzik a meghatározó irányvonalat. Formális nézőpontból ez a szöveg bizonyos kisebb-nagyobb részekre van tagolva, melyek az előadást is felépítik. Szépen sorban létrejönnek jelenetek és felvonások, majd végül a teljes dráma, melyben az egyes egységek egyre nagyobb történetívet képeznek, és hangilag-zeneileg érthetően épülnek egymásra. Az énekes-szavaló és a lantművész előadása mindig teljességgel hangzásbeli útmutatás, amely – a szöveges részből kiindulva – fontos tájékozódási segítséget nyújt az egyes jelenetek rejtett indulatainak elmélyültebb megértéséhez. A nagy kifejező erővel rendelkező vokális zene ezen fajtájaként a gidayû-stílus jôruri-éneklése a tradicionális japán zene keretein belül egyedülálló. Hozzávetőlegesen a 19. században keletkezett az ongyoku no tsukasa megnevezés, mely annyit jelent: „a legmagasabb tekintély a vokális zene területén". Ez hangsúlyozza a gidayû-stílus művészi felsőbbrendűségét minden egyéb tradicionális zenei kifejezésformával szemben Japánban.

(Fordította: Katzenbach Klaudia)

[1] A biwa-lant egy klasszikus négy- vagy öthúros, rövidnyakú, körtealakú japán hangszer
[2] A samiszen lant egy háromhúros, hosszú nyakú és kis testű, tradicionális japán hangszer
[3] Hagyományos japán húros, pengetős hangszer
[4] Az Edo-kor vagy Tokugava-kor a japán történelem 1603 és 1868 közötti korszaka

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 53

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 54

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 55

HAIKUK

Még az ég sem
szab határt
sirály röptének

Szemében
az egész látóhatár
hangtalanul

Hiába nézel
a Halál hátába.
Mosolyog

Mély körömnyomok:
a szerelem tetkói
a hátamon

A vonatban: Mohamed,
Krisztus, Buddha vagy a Semmi -
azonos helyek

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 56

Míg tart a veszekedés,
mindenki kiabál
szavak nélkül

Minden erünkben
ugyanolyan színű
vér folyik

Csipkeszerű lábak
régi tavernák mélyén.
Tangó Buenos Aires-ben

(Fordította: Vihar Judit)

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 57

HAIKUK

1.
Fáradt hajnalon
kényelmesen feküszünk –
bombarobbanás

2.
Késő őszi éj
levelek ropják vadul
lenn mély szakadék

3.
Csak zene marad
Felkorbácsolt lelkünknek
Vasrácsok között

4.
Hol a magyar lélek?
Számítógépben, golyóstollban?
Inkább csípős paprikában!

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 58

夏山に足駄を拝む首途哉

Nyári hegytetőn
fapapucshoz könyörgök
s útnak indulok
(Macuo Basó)

Dobszó a hegyen
fák lombja susog hozzá –
szellemfesztivál

(Svédország, Vadstena)

Régi kőbuddhák
bámulnak rám hallgatag
múlt mélységéből

(Kína)

Egekig szöknek
csipkézett tengercsöppek
Hokuszai képén

(Japán)

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 59

Trópusi hőség
rovarsereg rebben fel
lángra gyúl a lég

(Thaiföld)

Égő pipacsok
nyári emlékezete
német rózsákra

(Németország, Nauheim)

Halak tánca
víz mélyén
kagyló kukucskál

(Görögország)

Szikrázik a víz
sugár lövell magasba
pillanat szökell

(Olaszország, a Villa d'Este szökőkútja)

Örömutazás
összeszűkül már a tér
kicsi a világ

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 60

Fittler Áron

A VAKA-KÖLTÉSZET TERMÉSZETSZEMLÉLETE ÉS TERMÉSZETÁBRÁZOLÁS A NYUGATI KÖLTÉSZETBEN

Különös tekintettel a növények ábrázolására

1. Bevezetés

Természeti képek minden kultúra költészetében megtalálhatóak. Természetfelfogás, ember és természet kapcsolatának, illetve ebből következően annak költészetben való megjelenése tekintetében azonban a kultúrák között különbségek mutatkoznak.

A növények például kezdettől fogva szorosan kapcsolódtak az emberhez, ezt hiedelmek és népmondák is bizonyítják. Ennek egyik tipikus példája az életfa és a világfa motívuma, amely a világ valamennyi kultúrájában megtalálható.[1] Általános gyakorlat továbbá a költészetben, hogy valaki különböző növények és más természeti képek segítségével fejezi ki érzéseit, gondolatait, virágokhoz hasonlítja kedvesét, illetve emberi szokásokat, cselekedeteket is szokás természeti képekhez, jelenségekhez hasonlítani. Ezen a ponton azonban különbséget fedezhetünk fel a japán vaka-költészet és a nyugati líra között. Jelen tanulmányban a növények költészetben való megjelenésére összpontosítunk, megvizsgálva a japán és a nyugati költészetben megjelenő sajátosságokat.

2. Növények ábrázolása a klasszikus japán vaka-költészetben

Az imént azt mondtuk a növényeket megjelenítő versekről, hogy azok többnyire eszközök emberi érzések és más emberekkel kapcsolatos események kifejezésére, és erre a japán költészetben is számos példát találunk. Köztudott azonban, hogy a japán költészet egyik fontos témája magának a természetnek a megjelenítése, a négy évszak különböző növényei, állatai és más természeti jelenségei iránti csodálatának versbe foglalása, amely sajátosság az első japán versantológia, a *Tízezer levél gyűjteménye* (*Man'jósú* (万葉集 vagy 萬葉集), 8. század) óta megtalálható. A természetet megjelenítő költészet igen sokszínű, egyaránt születtek versek a különböző természeti képek,

jelenségek csodálatáról, de előfordul, hogy a költő megszemélyesít egy-egy állatot vagy növényt, gyakran meg is szólítva őket, vagyis társként tekint rájuk. Az ilyen jellegű költészeten belül most azokat a verseket vizsgáljuk meg, amelyekben a növényeket úgy személyesítik meg, hogy az ember érzéseitől vagy akaratától függetlenül, természetes formájukban érző, gondolkodó vagy cselekvő lényekként ábrázolják őket.

2.1 Érző, gondolkodó, cselekvő növények – A növényábrázolás egy típusa a *Régi és új dalok gyűjteményé*nek korában

A növények lélekkel rendelkező, érző lényekként való ábrázolásának vaka-költészetben megjelenő gondolatköréről korábban Isii Kószei írt.[2] Ő a vaka-költészet e fajta növényábrázolásában a növények buddhává válását hirdető buddhista eszme hátterét kereste, és a növények buddhává válásának tanairól legrészletesebb magyarázatokat készítő szerzetes, a japáni ezoterikus buddhizmus Tendai irányzatához (Tendaisú, 天台宗) tartozó Annen (安然, 9. század második fele) mestere, Hendzsó főszerzetes (szódzsó Hendzsó, 僧正遍昭) verseire figyelt fel. Hendzsó verseiben valóban találhatóak ilyen költemények, mint például az alábbi vaka:

Akkor költötte, amikor harmatot látott egy lótuszon.
Hendzsó főszerzetes

はちすばのにごりにしまぬ心もてなにかはつゆを玉とあざむく

hacsiszuba no	*Hisz a lótusznak*
nigori ni simanu	*szíve mentes a sártól.*
kokoro mote	*Miért, hogy mégis*
nani ka va cuju o	*drágakőnek hazudja*
tama to azamuku	*levelén a harmatot?*[3]

(*Régi és új dalok gyűjteménye,* Nyári dalok, 165.)

Jelen vers a *Lótusz szútra* Bódhiszattvák előjövetele a földből című 15. fejezetének bódhiszattvák útjáról szóló közismert hasonlatát idézi: *Jól megtanulni a bódhiszattvák útját, ezáltal a világ mocskától be nem szennyeztetni éppen olyan, mint ahogyan a lótusz a vízben van, noha a földből jön elő, ahogyan a bódhiszattvák.* Hendzsó azonban ezt a képet magára a lótuszra alkalmazza, megszemélyesítve a virágot, és mintegy számon kérve megszólítja, miért hazudja drágakőnek a levelére szállt harmatot. Isii ezen kívül a leánykavirágról (japán: ominaesi (女郎花), a Patrinia scabiosifolia nevű sárga

virágú, macskagyökérhez hasonló, ősszel nyíló virág) szóló verseket említi, főként azokat, amelyekben a költő a következő vershez hasonlóan beszélgetőtársként tekint a virágra a megszemélyesítés által:

62 *Téma nélkül.* *Hendzsó főszerzetes*

名にめでてをれるばかりぞをみなへし我おちにきと人にかたるな

na ni medete	*Neved tetszett meg,*
oreru bakari zo	*csak ezért téptelek le,*
ominaesi	*leánykavirág!*
vare ocsiniki to	*Hogy kísértésbe estem,*
hito ni kataruna	*jaj, ne mondd el senkinek!*

(*Régi és új dalok gyűjteménye,* Őszi dalok első kötete, 226.)

Tekintve azonban, hogy ennek a virágnak a nevében eleve szerepel a *nő, lány* szó (a klasszikus japán nyelvben *omina* (をみな) formában is írták), ezért a megszemélyesítés igen könnyen létrejön, így azt kell mondanunk, hogy ez az elgondolás kissé más jellegű ahhoz képest, amikor egy olyan növényt ábrázol a költő érző, gondolkodó vagy cselekvő lényként, amelynek a nevében ehhez hasonló, emberre utaló jelentés nem szerepel. Megvizsgáltuk ezért az ilyen tartalmú vakákat, és azt állapítottuk meg, hogy a legtöbb példa a *Régi és új dalok gyűjteményé*nek (*Kokin vakasú,* 古今和歌集, a hagyomány szerint 905-ben készült el) szerkesztői, különösen Ki no Curajuki (紀貫之) és Ósikócsi no Micune (凡河内躬恒) vakái között található.

2.2 *Virágok szíve*, érző, gondolkodó füvek és fák

Nézzük meg tehát konkrétan, milyen versek találhatóak a témában a *Régi és új dalok gyűjteményé*nek szerkesztőitől! Vegyük elsőként Ki no Tomonori (紀友則) közismert versét!

Hulló cseresznyevirágokról költötte. *Ki no Tomonori*

久方のひかりのどけき春の日にしづ心なく花のちるらむ

hiszakata no	*Messzi ég felől*
hikari nodokeki	*ragyogó fényben úszó*
haru no hi ni	*tavaszi napon*
sizugokoro naku	*miért, hogy nem nyughatnak,*
hana no csiruramu	*s hullanak a virágok?*

(*Régi és új dalok gyűjteménye,* Tavaszi dalok második kötete, 84.)

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:44 Page 63

A dőlt betűvel kiemelt és aláhúzott *nem nyughatnak* kifejezés által a költő megszemélyesíti a virágait hullató cseresznyefát, és lélekkel rendelkező, azaz érző lényként ábrázolja azt. Ezen kívül az alábbi versekről is megállapítható ugyanez.

Akkor költötte, amikor valaki kertjében egy nemrég ültetett cseresznyefát látott, ami épp nyílni kezdett. *Curajuki*

ことしより春しりそむるさくら花ちるといふ事はならはざらなむ

kotosi jori	*Te, ki az idén*
haru siriszomuru	*ismered meg a tavaszt:*
szakurabana	*cseresznyevirág!*
csiru to iu koto va	*Bárcsak ne tanulnád meg,*
naravazaranamu	*hogyan kell lehullani!*

(*Régi és új dalok gyűjteménye,* Tavaszi dalok első kötete, 49.)

Akkor költötte, amikor egy negyedik hónapban nyíló cseresznyefát látott. *Ki no Tosiszada*

あはれてふ事をあまたにやらじとや春におくれてひとりさくらむ

avare csó	*Dicsérő szavak:*
koto o amata ni	*másoknak ne mondhassák!–*
jaradzsi to ja	*tán ezt gondolja,*
haru ni okurete	*amint tavasz múltával*
hitori szakuramu	*egyes-egyedül nyílik?*

(*Régi és új dalok gyűjteménye,* Nyári dalok, 136.)

Ahogy kiemeltük, Curajuki a tavaszt megismerni, illetve a lehullást megtanulni kifejezések segítségével személyesíti meg a cseresznyefát. Fontos megjegyezni, hogy itt a cseresznyevirág természeténél fogva meglévő tulajdonságai, az első virágnyílás és a lehullás alapján cselekedteti a költő vakája tárgyát. Ki no Tosiszada ugyan nem tartozik a versantológia szerkesztői közé, fenti versében ő is megszemélyesít egy későn nyíló cseresznyefát. Ő azonban Curajuki költeményével ellentétben emberi tulajdonsággal ruházza fel a növényt: azt feltételezi, azért nyílik későn, mert irigy a többi virágra.

A *Régi és új dalok gyűjteményén* kívül is több hasonló költeményt találunk a négy évszakról szóló vakák között, főként Curajukitól és Micunétől, az ilyen jellegű versek figyelemre méltó kulcsszava pedig a *virágok szíve* (*hana no kokoro,*花の心) vagy valamely azzal rokon jelentésű kifejezés.

[Téma nélkül][4] *Curajuki*

風をだにまちてぞ花のちりなまし心づからにうつろふがうさ

kaze o dani
macsite zo hana no
csirinamasi
kokorozukara ni
ucurou ga usza

Pedig a szelet
mindig megvárja, s úgy hull:
cseresznyevirág!
Szívtelen: kénye-kedve
szerint hervasztja szirmát!

(*Dalok későbbi gyűjteménye,* Tavasz harmadik kötet, 88.)

[Téma nélkül] *Kijohara no Fukajabu*

うちはへてはるはさばかりのどけきを花の心やなにいそぐらん

ucsihaete
haru va szabakari
nodokeki o
hana no kokoro ja
nani iszoguramu

Hiszen minden nap
olyan nyugodt, ragyogó
tavasz tündököl!
Virágok szíve mégis
miért siet ilyenkor?

(*Dalok későbbi gyűjteménye,* Tavasz harmadik kötet, 92.)

[Húsz vers a kjógokui helyettes középtanácsos paravánjára]

山ふかき宿にしあれば年ごとに花の心はあさくぞ有りける

jama fukaki
jado ni si areba
tosi goto ni
hana no kokoro va
aszaku zo arikeru

Hegyek mélyén áll
lakom, sötét erdőben,
évről évre hát
virágok szíve, bizony,
halovány: hamar hullnak.

いたるまに散りもぞはつるいかにして花の心に行くとしられん

itaru ma ni
csiri mo zo hacuru
ika ni site
hana no kokoro ni
juku to siraremu

Míg odaérek,
oh, biztos mind lehullnak!
Virágok szívét
hogyan ismerhetném meg,
hogy tudjam, mikor menjek?

(*Curajuki-kötet,* 252–253.)

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 65

Tél

おく霜の心やわける菊花うつろふ色のおのがじしなる

oku simo no	*Rájuk szálló dér*
kokoro ja vakeru	*tán ismeri szívüket?*
kiku no hana	*Krizantémvirág:*
ucurou iro no	*változó színe mindnek*
onogadzsisi naru	*más és más természetű.*

(*Curajuki-kötet*, 308.)

ちるにだにあはましものをやまざくらまたぬははなのつらさなりけり

csiru ni dani	*Oh, csak legalább*
avamasi mono o	*hulltában láthatnám őt!*
jamazakura	*Hegyi cseresznye:*
matanu va hana no	*milyen szívtelen virág,*
curasza narikeri	*amiért nem is vár meg!*

(*Micune-kötet*, 381.)

[Teidzsi császár dalversenyén:]

かぜにのみおほせやはてむむめのはなはなのこころをしらぬものから

kaze ni nomi	*Vajon igazán*
ósze ja hatemu	*mindent a szélre fogjak?*
mume no hana	*Szilvavirágok*
hana no kokoro o	*szívükben mint éreznek,*
siranu mono kara	*nem is tudhatom pedig!*

(*Micune-kötet*, 386.)

A fenti versekben Curajuki korábban idézett, *Régi és új dalok gyűjteményé*nek 49. számú vakájához hasonlóan a lehullás, illetve hervadás, vagyis természetes változásai alapján jelenítik meg szívvel rendelkező és érző lényekként az egyes virágokat. A példákból kitűnik továbbá, hogy legtöbbször a cseresznyevirágokról szóló vakákban szerepel a *virágok szíve* kifejezés és annak változatai. Láthatjuk ugyanakkor, hogy például Curajuki *Rájuk szálló dér…* kezdetű versében krizantém, Micune *Vajon igazán…* kezdetű költeményében szilvavirág[5] *szíve* szerepel, ez pedig azt bizonyítja, hogy nem csak a cseresznyevirágot,

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 66

de számos más virágot is lélekkel rendelkező, érző lényként jelenítettek meg a 10. század japán költői. A fenti példákon kívül a Curajuki által szerkesztett *Újból válogatott japán dalok* (*Sinszen vaka,* 新撰和歌, 930–934 között keletkezett) című antológiába a költő beválasztott egy más versgyűjteményben és egyéb forrásban nem szereplő, „érző" lilaakácról szóló vakát.

みどりなるまつにかけたる藤なれどおのがこころと花はさきける

midori naru	*Mindig zöldellő*
macu ni kaketaru	*fenyőfára fonódik*
fudzsi naredo	*e lilaakác,*
ono ga kokoro to	*virágot így akkor bont,*
hana va szakikeru	*lám, mikor kedve támad!*

(Tavasz és ősz, 107.)

Az *Újból válogatott japán dalok*ban szerepel Curajuki fentebb idézett *Te, ki az idén…* kezdetű vakája is, igen valószínű tehát, hogy különösen kedvelte az erre a gondolatkörre épülő verseket, ez pedig fontos tény a későbbiekben tárgyalt, szintén Curajuki által a *Régi és új dalok gyűjteménye*hez írt japán nyelvű előszó (kana-előszó, kanadzso, 仮名序) ide vonatkozó megállapításaival kapcsolatban. A *Régi és új dalok hat kötete* (*Kokin vaka rokudzsó,*古今和歌六帖, 10. század) című antológiában továbbá szerepel Curajukinak egy olyan verse, amelyben nem konkrét virágról, hanem általában a növényekről (füvekről és fákról) beszél mint érző lényekről.

[Fénylő nap] *Curajuki*

草も木も思ひしあれば出づる日の明ぐれこそはたのむべらなれ

kusza mo ki mo	*Fűvek is, fák is*
omoi si areba	*éreznek, így hát biztos*
izuru hi no	*bízván remélnek*
akegure koszo va	*sötét hajnali órán,*
tanomubera nare	*s várják, hogy keljen a nap.*

(Első kötet, 280.)

Ebben a költeményben a növekedésükhöz nélkülözhetetlen nap felkeltének várása a növények nap iránti bizakodásának, napba vetett reményének érzéseként kerül kifejezésre.

A *virágok szíve* kifejezés egyébként elsőként a 898-ban rendezett *Teidzsi visszavonult császár leánykavirág-vetélkedője*[6] nevű költői verseny utáni lakomán költött, Motojuki néven ismert szerző versében szerepel.

[Ezeket a dalokat aznap [a vetélkedő után] költtette őfelsége a résztvevő költőkkel.] [Motojuki]

をみなへしなどかあきしもにほふらむはなのこころをひともしれとか

ominaesi	*Leánykavirág!*
nado ka aki si mo	*Vajon miért, hogy mindig*
niouramu	*ősszel virítasz?*
hana no kokoro o	*Tán hogy virágszívedet*
hito mo sire to ka	*ismerjék az emberek?*

(47.)

A japán eredeti szövegben az ősznek megfelelő *aki* szó egyaránt jelenti az őszt és a 'megun valamit', 'ráun valamire', illetve 'megcsömörlik' jelentésű *aku* (飽く) ige egyik alakját, ez a két jelentés pedig itt is együtt van jelen, vagyis nem kitartó, gyorsan változó szívet feltételez a költő az ősszel nyíló leánykavirágban, azaz emberhez hasonló érzésekkel ruházza fel. Ha összehasonlítjuk Hendzsó főszerzetes jelen fejezet elején idézett versével (*Régi és új dalok gyűjteménye,* 226.), elmondhatjuk, hogy általában a leánykavirágot ruházták fel emberi tulajdonságokkal. Ahogy azonban korábban említettük, a leánykavirág neve alapján eleve egy lányra vagy nőre asszociálhat a költő (és a befogadó), a megszemélyesítésnek ez a fajtája tehát ezzel is kapcsolatban állhat. A többi növény esetében azonban általános tendencia, hogy eredeti természete, sajátosságai alapján jelenítik meg őket a költők érző lényekként. Továbbá ahogyan a fenti példák is bizonyítják, az ilyen jellegű versek a *Régi és új dalok gyűjteménye*nek korától kezdve jelen vannak a japán vaka-költészetben, így a második császári rendeletre összegyűjtött vaka-antológiában, a *Dalok későbbi gyűjteménye*ben (*Goszen vakasú,* 後撰和歌集, 951 körül keletkezett), valamint az azt követő időszakokban is találni valamennyit. A *virágok szíve* (*hana no kokoro*) kifejezés ugyanakkor a *Dalok későbbi gyűjteménye* óta szerepel szerelmes versekben a kedves virághoz hasonló (gyorsan változó) szívének metaforájaként, a szófordulatot első és eredeti jelentésében azonban a fentiekhez hasonló, a növényeket szívvel rendelkező, érző lényekként megjelenítő vakákban alkalmazták.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 68

3. Növények ábrázolása a *Tízezer levél gyűjteményé*ben

Az előző fejezetben áttekintettük a növényeket érző, gondolkodó, illetve cselekvő lényként ábrázoló vakák elterjedését és történetét, különös figyelmet fordítva a *virágok szíve* kifejezésre. Itt azonban észrevesszük, hogy a vizsgált kifejezés és az ilyen jellegű versek a *Régi és új dalok gyűjteményé*nek korában jelennek meg, a korábbi *Tízezer levél gyűjteményé*ben azonban nincsenek jelen. Találunk ugyan olyan költeményeket, amelyek magáról a természetről szólnak, köztük olyanokat is, amelyekben a költő megszólít egy-egy természeti elemet vagy jelenséget, érző, gondolkodó vagy cselekvő növények azonban még azokban az allegorikus versekben sem szerepelnek, amelyekben a lírai én kedvesét hasonlítja valamilyen növényhez.

A japán mitológiában azonban igen fontos szerepet kap a természet, a sintó istenvilág istenei a különböző természeti elemekben és jelenségekben lakoznak, és különösen gyakran szállnak le valamilyen fára vagy bokorra. Ha ebből a szempontból tekintünk a növényekre, azt feltételeznénk, hogy mivel a *Tízezer levél gyűjteményé*nek korában élő emberek a Heian-kor emberéhez képest közelebb voltak az istenek korához, verseikben is megtalálható a fentebb tárgyalt gondolatkör, mégsem találunk olyan verseket, amelyek ezt bizonyítják. Felfigyelünk ugyanakkor arra a tényre, hogy a *Tízezer levél gyűjteményé*ben szereplő, istenek lakhelyeként vagy tartózkodási helyeként szolgáló hegyekről és egyéb helyekről szóló dicsőítő versekben gyakran szerepelnek növények.

諸者　人之守山　本辺者　馬酔木花開　末辺方　椿花開　浦妙 山曽　泣児守山

mimoro va	*Istenek hegye,*
hito no moru jama	*emberek mit vigyáznak:*
motohe va	*lábához közel*
asibihana szaki	*hanga virága nyílik,*
szuehe va	*teteje táján*
cubakihana szaku	*kamélia virágzik.*
uraguvasi	*Mily csodálatos*
jama zo	*ez a hegy!*
naku ko moru jama	*Óvják, mint síró dedet.*

(Tizenharmadik kötet, Vegyes témájú dalok, 3236. [3222.])

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 69

Fudzsivara no Kijokava követ egy verse:

春日野尓　伊都久三諸乃　梅花　栄而在待　還来麻泥

Kaszugano ni	*Kaszuga mezőn,*
icuku mimoro no	*imádott istenkertben,*
ume no hana	*oh, szilvavirág:*
szakaete arimate	*virágod pompájában*
kaerikuru made	*várj rám, míg visszatérek!*

(Tizenkilencedik kötet, 4265. [4241.])

A fenti istenek hegyét dicsőítő hosszúvers (csóka, 長歌) középpontjában az ott nyíló hangák és kaméliák képe áll, Fudzsivara no Kijokava (藤原清河) tankája pedig egy istenek kertjében nyíló szilvafáról szól. Igaz, az itt szereplő szilvafát általában Kómjó császárné (光明皇后, 701–760) és a császári család allegóriájaként szokták értelmezni, fontos körülmény azonban, hogy a Kaszuga szentély[7] istenének kertjében álló szilvafáról van szó, amelyet feltehetően arra a célra ültettek, hogy az istenség leszállhasson rá. Ezeken kívül a következő szerelmes vers lírai énje annak tulajdonítja azt, hogy nem találkozhat kedvesével, hogy hozzáért az istenként tisztelt cédrusfához.

[Taniva no Óme no Otome három verse:]

味酒呼　三輪之祝我　忌杉　手触之罪歟　君二遇難寸

umaszake o	*Miva-hegy papja*
Miva no hafuri ga	*imádja e cédrusfát:*
ivau szugi	*talán büntetés,*
tefuresi cumi ka	*amiért hozzáértem,*
kimi ni aikataki	*hogy téged nem láthatlak?*

(Negyedik kötet, Versváltások, 715. [712.])

Ezek a példák bizonyítják, hogy a *Tízezer levél gyűjteménye* költőinek tudatában is jelen voltak az istenekkel szoros kapcsolatban lévő növények, és verseikben is megénekelték azokat. Talán ez a tudat és gondolkodás hatott a *Régi és új dalok gyűjteményé*nek és az azt követő korok költőire, és a kifejezésvilág, illetve a retorikai ezközök fejlődésének részeként kezdték érző, gondolkodó és cselekvő lényekként ábrázolni a növényeket.

4. Növényekkel kapcsolatos kifejezések a nyugati költészetben

Ebben a fejezetben figyelmünket a nyugati költészet növényekkel kapcsolatos kifejezéseire és azok sajátosságaira fordítjuk. A természeti képek nyugati költészetben betöltött szerepe a tekintetben tér el legjelentősebben a japán költészettől, hogy szinte minden esetben a lírai én lelkiállapotának kifejezésére szolgáló eszközökként vagy a lelkiállapot hátteréként szolgálnak.

A klasszikus görög és római költészetben, különösen Vergilius eclogáiban több példát is találunk tájábrázolásra, jelentős különbség azonban a japán vaka-költészethez képest, hogy amíg ott egy-egy növényt konkrétan megneveznek, a nyugati költészetben inkább a táj egészére irányul a költő figyelme, és – a későbbi nyugati költészethez hasonlóan – többnyire az emberi érzések, cselekvések hátterének szerepét tölti be a tájábrázolás.

Egy nagyobbat lépve az időben nézzük példaként Shakespeare LIV. szonettjét! Shakespeare igen sok természeti képet, köztük növényeket alkalmaz költészetében, az itt szereplő rózsa metafora is a nyugati költészet növény- illetve virágábrázolásának jellegzetes példája.

Ó, mennyire megszépíti a szépet
Az édes dísz, hogy nemes, igazi!
A rózsa szép, de szebb, még szebb az édes
Illattól, amely körüllebegi.

A vadrózsa épp oly mély tűzben izzik,
Mint a fajrózsák párfőmös zománca,
S nyáron, ha a bimbók álarca nyílik,
Épp oly tüskén épp oly kacér a tánca.

De mert kincse csak tűnő tarkaság,
Csak él, s hervad, nem nézi senki sem,
S magába hal. Más az édes virág:
Édes párlatba hal át édesen:

S így illatozik majd, gyönyörű gyermek,
Ha elhervadsz, dalomban hű szerelmed.[8]

Itt a nyíló, majd elhervadó rózsa a versben megszólított *gyermek* (Shakespeare barátja) metaforája, a rózsából készült párlat pedig a *gyermek* ifjúságát és szerelmét az utókornak továbbörökítő költő versét jelenti.

Találunk olyan megfogalmazást is, amelyben a virágok nyílása és hervadása a lírai én lelkiállapotának megfelelően történik. Jó példa erre Csokonai közismert versének, *A Reményhez* című költeménynek a következő részlete.

Jaj, de friss rózsáim
Elhervadtanak;
Forrásim, zőld fáim
Kiszáradtanak;
Tavaszom, vígságom
Téli búra vált;
Régi jó világom
Méltatlanra szállt.
Óh! csak Lillát hagytad volna
Csak magát nekem:
Most panaszra nem hajolna
Gyászos énekem.[9]

Mint tudjuk, itt a költő szerelmével, Lillával való búcsúja utáni bánata kerül kifejezésre a megszemélyesített reményhez szóló panasz formájában. A szerelmük boldog korszakában virágzó rózsák elhervadtak, a fák kiszáradtak. Ebben az esetben is azt az elgondolást láthatjuk tehát, miszerint a természeti kép változása az ember érzéseinek hatására kerül megjelenítésre.

Goethe következő, *Az ibolya* (*Das Veilchen*) című költeményében a megszemélyesített ibolyát érző lényként írja le a költő, a virág itt megjelenő érzései azonban egészen másmilyenek, mint amilyeneket a japán vaka-költészet *virágok szívé*t megénekelő verseiben láttunk.

A réten kis ibolyka állt,
Hol senki rája nem talált,
Szép, rejtett ibolyácska!
És arra ment egy kis leány
Mosolylyal piros ajakán,
Szép volt s danolt
Mint fönn a madarak.

S az ibolya sohajt, szegény:
Oh volnék bár egy perczre én
A föld legszebb virága,
Csak míg a kedves leszakít

És kebelén agyonszorít,
Rövid, rövid
Pár pillanatra csak!

De ah, a lány se hall, se lát,
Eltapossa az ibolyát,
Szegény kis ibolyácska!
Lelkét kiadva áldja még:
Meghalni is gyönyörüség
Te általad,
Kis lábaid alatt![10]

Jelen vers egy allegória, amelyben az ibolya minden bizonnyal a reménytelen szerelmes lírai én, a *kis leány* pedig a szeretett hölgy. Ennek megfelelően az ibolya arra vágyik, hogy a lány leszakítsa, illetve még annak is örül, amikor eltapossa őt. Mondanunk sem kell, hogy ilyen érzései vagy vágyai egy természetes mivoltában élő virágnak nem lehetnek, és ebben jelentősen eltér a *Régi és új dalok gyűjteménye*nek költői által érző, gondolkodó lényként megénekelt növényektől. A japán költők feltétlenül a növények természetes létállapotát veszik alapul, amikor érző, gondolkodó lényekként ábrázolják őket, és bár találni valamennyi Ki no Tosiszada fent idézett *Dicséző szavak*... kezdetű vakájához hasonló, emberre jellemző tulajdonságokkal felruházott növényekről szóló költeményt, a vaka-költészet növényei nem az ember érzéseinek vagy szándékának megfelelően éreznek vagy cselekszenek, hanem gyakorlatilag önállóan. Így tehát elmondhatjuk, hogy a Heian-kor embere a növényekre is az emberrel egyenrangú félként, társként tekintett.

A nyugati költészetben – eddigi vizsgálataink során – egyetlen költő természetfelfogását találtuk a Heian-kori japán költőkéhez hasonlónak: William Wordsworth-ét. Közismert Wordsworth természetfelfogása, természeti képeket és jelenségeket megéneklő és megszólító versei alapján pedig láthatjuk, hogy a természet elemeit és jelenségeit önmagával egyenrangú lénynek tekinti, illetve megmutatkozik bennük sajátos gondolatvilága, amely alapján az ember eggyé válik a természettel. Nézzzük példaként jól ismert *Táncoló tűzliliomok* (az eredeti cím, *The Daffodils* nárciszokat jelent) című versét!

Sétáltam, mint felhő, melyet
szél hajt, céltalan, könnyedén,
s egyszer csak egy sor, egy sereg
aranyliliom tűnt elém,
a tó partján, a fák alatt
ringtak, táncoltak álmatag.

[…]
lángszirom, táncos, büszke fej
hintázott ott vagy tízezer.

Tűztánc volt a tó is, de ők
túltündökölték a vizet, -
költő ily társaság előtt
csak boldog s vidám lehetett!
Néztem, - néztem, - nem tudva még,
hogy mily gazdaggá tett a kép;

mert ha merengő éjeken
lelkem most önmagába néz,
gyakran kigyúl belső szemem,
mely a magány áldása, és
megint veletek lobogok,
táncoló tűzliliomok.[11]

Wordsworth természet iránti áhitata, a természet szépsége és makulátlansága feletti meghatódottsága kerül kifejezésre a versben, fontos sajátosság azonban, hogy a megjelenített virágok ringtak a szélben (ezt az eredeti angol szöveg alapján tudjuk), vagyis a költő természetes formájukban ábrázolja őket, ez a mozdulatuk lesz a megszemélyesítés révén táncként láttatva, tündöklésük pedig az eredeti szövegben kitörő örömként kerül megfogalmazásra. Ez a fajta ábrázolásmód pedig hasonlít ahhoz, amit a japán vakákban láttunk. A vers végén továbbá Wordsworth együtt lobog a tűzliliomokkal (az eredetiben együtt táncol a nárciszokkal), ezzel pedig kifejezi, hogy eggyé válik velük, társakként tekint rájuk. Wordsworth ugyanakkor, bár dicsőíti a természetet, amiért az megtanítja az embernek a helyes életformát, mégis az emberiség elvesztett boldogságát, a városiasodás következtében az eredeti életformától való eltávolodás miatti bánatát fejezi ki, illetve eme eredeti állapot visszahozásának fontosságát hangsúlyozza természetet megéneklő verseiben, vagyis a természet filozófiájának fontos részét képezi.[12] Wordsworth költészetében is végső soron az ember kerül tehát a középpontba, a természetelemeinek és jelenségeinek emberrel azonos lényként való megjelenítése, illetve természettel való eggyé válása tekintetében azonban némi hasonlóságot mutat a japán klasszikus vaka-költőkkel. Természetesen a természetet megéneklő japán vakák hátterében is sok esetben megtalálhatóak az emberi érzések: a négy évszak váltakozásában a költőknek eszükbe jut saját éveik múlása, vagy különösen a cseresznyevirág rövid ideig

tartó virágzásáról mindenkinek a mulandóság jut eszébe, a *virágok szívé*t megéneklő, illetve más, a növényeket érző, gondolkodó lényekként láttató költemények nagy részeazonban inkább a költők képzeletén alapuló, intellektuális jellegű alkotások[13] és könnyedebb hangvételűek, nem kell tehát mögöttük feltétlenül az élettel vagy más emberi dologgal kapcsolatos mély eszmét feltételeznünk. De mi állhat ezen gondolkodás és annak költészetben való megjelenésének hátterében?

5. A két kultúra költészetében mutatkozó különbségek okairól – A költészetfelfogás különbözősége

Amint a fentiekben végigvezettük, a japán és a nyugati költészet természetfelfogásában alapvető különbségek mutatkoznak. Ugynakkor – amint a tanulmány elején megemlítettük – az embernek életet adó növényekről szóló mondák a nyugati hiedelemvilágban is jelen vannak, magának a természetnek a megéneklése, illetve a növényeket és állatokat önállóan érző vagy cselekvő lényekként való megjelenítése a növénnyé vagy állattá változott emberekről szóló átváltozás-történetek, illetve a Wordsworth-höz hasonló sajátos természetfelfogáson alapuló költészeten kívül nincs jelen a nyugati lírában. Véleményünk szerint ennek oka a nyugati és a japán költészetfelfogásban keresendő.

5.1 A vaka-költészet természetszemlélete – A *Régi és új dalok gyűjteménye* japán nyelvű előszavának költészetfelfogása

Az első jelentős és a későbbi japán költészetre nagy hatást gyakorló japán poétikai munkának nevezhető japán nyelvű előszóban Ki no Curajuki a következőt mondja a vaka-költészet mibenlétéről: „A japán dal magja az egyén lelke, amelyből számtalan szólevél sarjadzik. A világon az embereket rengeteg dolog veszi körül,így tehát mindent, amit szívükben éreznek, azon keresztül fejezik ki, amit látnak vagy hallanak. *A virágok között éneklő poszáta, vagy a vízben lakó béka énekét hallva pedig feltesszük a kérdést: van-e olyan élőlény, ami ne költene dalokat.”*[14]

A híres részlet kiemelt utolsó mondata különösen figyelemre méltó a vaka-költészet természetszemléletével és az érző, gondolkodó vagy cselekvő természti elemekről, jelenségekről szóló vakákkal kapcsolatban. A kor embere tehát költészetnek tekintette a poszáta vagy a béka, azaz az állatok hangját is. És mivel a költészet egyenlő az érzések kifejezésével, az állatokat is lélekkel rendelkező, érző lényekként fogták fel. Itt ugyan nem szerepelnek növények, a Muromacsi-kor (15–16. század) nagy verskritikusa, Szógi (宗祇, 1421–1502) *Rjódo kikigaki* (両度聞書) című *Régi és új dalok gyűjteménye*-értelmezésében

a következőt mondja a fenti részletről. „Az érző lélekkel rendelkező lényekre mind ugyanígy hatnak a föld és az ég változásai, így tehát a természet törvénye, hogy a poszáta csivitel a virágok között, vagy a béka hangját hallatja a vízben. Ezen kívül azt kell mondanunk, hogy *a virágok és a víz is törvényszerűen verset költenek. A virágok lelke [szíve;*hana no kokoro*] megjelenik színükben, a víz lelke kifejeződik annak hangja által. Az időt megérezvén változtatják színüket vagy újítják meg hangjukat."*[15]

Itt konkrétan szó esik a virágok és a víz szívéről, és különösen fontos az a megállapítás, miszerint a virágok szíve (érzései) megjelenik azok színe által. Igaz, a fenti megállapítás a Heian-kornál jóval későbbi korszakban élt Szógitól származik, amint a 2. fejezetben láthattuk, a *virágok szíve* kifejezés valóban létezik, a színükben érzéseiket megmutató virágok pedig megjelennek, mégpedig elsősorban Curajuki és Micune költészetében, ezért helytálló megállapításnak tekinthetjük Szógi jelen gondolatait a Heian-kori növényszemlélettel kapcsolatban. Létezik továbbá a *víz szíve* kifejezés is, és ugyancsak Curajuki és kortársainak verseiben jelenik meg elsőként, legtöbbször azonban a víz tisztaságát szokták a víz tiszta szívének nevezni, illetve Izumi Sikibu (和泉式部, 10–11. század) alábbi vakájához hasonlóan a vízben tükröződő vagy abba hulló virágokkal (elsősorban cseresznyevirágokkal) együtt szerepel a költészetben.

[Tavaszi dalok]

かげにさへふかくも色のみゆるかな花こそ水のこころなりけれ

kage ni szae	*Tükörképük is*
fukaku mo iro no	*élénk, mély színben játszik,*
mijuru kana	*virul a tóban.*
hana koszo mizu no	*Lám, a virágok lettek*
kokoro narikere	*buzgó lelke a víznek!*

(*Izumi Sikibu-kötet,* 314.)

Szógi azon megállapítása, miszerint a víz szíve megjelenik annak hangja által, nem támasztható alá 10. századi vakákkal, *virágok szívé*vel kapcsolatos megállapítása azonban figyelemreméltó, és elmondhatjuk, hogy az *időt megérezvén* színük változtatásáról, ezáltal pedig érzéseik kifejezéséről szóló fejtegetésével – összevetve azt a *Régi és új dalok gyűjteménye* korának vakáival – helyesen értelmezi Curajuki japán nyelvű előszavának gondolatait. Nem szabad elfelejtenünk továbbá, hogy a japán költészet legelső verseit a

hagyomány szerint a japán sintó hitvilág istenei költötték. Mivel tehát a különböző természeti elemekben és jelenségekben istenek lakoznak, azok is *törvényszerűen verset költenek*. Minden bizonnyal ezért vannak jelen a japán költészetben kezdettől fogva a természetről szóló versek, illetve ezért énekeltek a *Régi és új dalok gyűjteménye* korának költői az ember szándékaitól függetlenül érző, gondolkodó, cselekvő növényekről.

5.2 A nyugati költészetfelfogás

Vessük most össze a japán költészet mibenlétéről szóló fenti gondolatokat a nyugati költészet alapvető, és a későbbi korok költészetére ugyancsak nagy hatást gyakorló poétikai munkáinak, Arisztotelész *Poétiká*jánakés Horatius *Ars Poetica*jának megállapításaival!

A két szöveg alig tesz említést a természeti képekről, a*Poétika* költészet mibenlétével kapcsolatos alábbi megállapítását azonban fontosnak tartjuk kiemelni. „Mivel természettől megvan bennünk az utánzás, az összhang és a ritmus érzéke – s világos, hogy a versmértékek csak a ritmus részei –, a kezdettől fogva legtehetségesebbek lassankint előre haladva, rögtönzéseikből fejlesztették ki a költészetet. A költészet az egyes költők sajátos jelleme szerint vált szét: a komolyabbak a szép tetteket és a kiváló emberek tetteit utánozták, a közönségesebbek pedig a hitványakét." (IV. fejezet)[16]

Vagyis a költészet az emberek tetteiről szól (azokat utánozza), középpontjában az ember áll. Ezen kívül természetesen nem csak az ember tetteit, hanem érzéseit is kifejezi. Horatius *Ars Poetica*jában ugyanakkor a képi eszközökkel – beleértve a természeti képeket is – kapcsolatban csupán azok helyes használatáról, megválasztásáról, illetve arányáról tesz megállapításokat, a természet és az ember kapcsolatára vagy a természet versekben betöltött szerepére nem tér ki.

Kár szükségtelenül dicsérni Diána csalitját,
oltárát, s e szelíd tájon szaladó patakocskát,
kár ama Rajna folyót dicsérni, s a tarka szivárványt,
hogyha nem arról van szó.[17]

– mondja többek között. A *Régi és új dalok gyűjteménye* japán nyelvű előszavában Curajuki hosszasan tárgyalja az évszakok természeti elmeinek, jelenségeinek megéneklését, az azok által kiváltott érzéseket, illetve azokban az emberi érzésekkel rokon elemek felfedezését mint a vaka-költészet mibenlétét és alapvető sajátosságát.[18] Ezzel szemben a nyugati irodalom alapvető poétikai munkáiban a költészet az emberi tettek utánzásaként kerül meghatározásra, a természeti képek pedig kezdettől fogva az emberi tettek és érzések megéneklésének lettek alárendelve.

6. A vakák nyugati fordítása és a természeti képeket alkalmazó retorika – Befejezés helyett

A fentiekben megvizsgáltuk a japán vaka-költészet és a nyugati líra természeti képeit, különösen a növényekkel kapcsolatos kifejezéseket, és megállapítottuk az alapvető különbségeket, amelyek okait a két kultúrkör költészetfelfogásában láttuk. A nyugati költészetben, leszámítva Wordsworth sajátos természetszemléletét, a versekben megjelenő természeti képek általában az emberi érzések vagy cselekvések kifejezésének rendelődnek alá, nem léteznek önállóan. A japán költészetben ezzel szemben még a növényeket is ábrázolják érzéseiket és gondolataikat önállóan kifejező, vagy önállóan cselekvő lényekként, valamint egyenrangúnak tekintik őket az emberekkel. Jelen tanulmány írója vizsgálja a vaka-költészet retorikai eszközeinek nyugati nyelvekre történő fordítását, ezzel kapcsolatban pedig felfigyelünk arra, hogy az itt tárgyalt természetszemléletben látható különbség a nyugati fordításokban is megmutatkozik. A lírai ént és a költeményben megjelenő természeti elemet azonos rangúakként megjelenítő vakák esetében is, nyugati nyelvre lefordítva a természeti kép igen gyakran alárendelődik az emberi érzésnek vagy cselekvésnek. Ahhoz azonban, hogy pontosan adjuk vissza egy nyugati nyelven a japán költészet sajátosságait, többek között az itt vizsgált természetfelfogásban mutatkozó különbségek figyelembe vételét is fontosnak tartjuk.

[Jelen tanulmány a következő tanulmánykötetben japán és magyar nyelven megjelent szöveg magyar változata: Cuneda Makiko–Tódzsinbara Eric (常田槙子・唐仁原エリック) szerk.: *A japán irodalom hálózatai – Érintkező diskurzusok, képek, hangok*(『日本文学のネットワーク―重なり合う言説・イメージ・声―』). Vaszeda Egyetem Nemzetközi Japán Kultúra- és Irodalomkutató Társaság (早稲田大学日本文学・文化国際研究会), Tokió, 2018. 03., 40–67. o.]

[1] Erről részletesen ld. Charles M. Skinner: *Myths and Legends on Flowers, Trees, Fruits, and Plants in All Ages and All Climes.*(J. B. Lippincott, 1925) című munkáját. Az életfa és világfa japán változatáról és más szakrális növényekről Nakanisi Szuszumu ír részletesen: 中西進「聖なる草木―万葉集と植物」（In.: 言語生活 413, 4; 1986. 04.

[2] 石井公成「〈講演〉草木成仏説の背景としての和歌」 In.: 叡山学院研究紀要 29; 2007. 03.

[3] A klasszikus japán versek eredeti szövegének forrása a japán vaka-költészet nagylexikona, a *Sinpen kokka taikan*（新編国歌大観）digitális változata (in.: 日本文学Web図書館, Nihonbungaku Web-tosokan), a versek sorszáma ugyanazon forrás sorszámozását követi. A vakák és más japán szövegek magyar fordítása az eredeti klasszikus japán szöveg alapján a tanulmányíró munkája. A költemények keletkezési körülményeit vagy témáját jelölő prózai bevezetőket (kotobagaki, 詞書) dőlt betűvel szedtük, a versekben és más szövegekben szereplő kiemelések, aláhúzások szintén a tanulmányírótól származnak. A versek, tulajdonnevek és más japán kifejezések latin betűs átírása a magyar helyesírás szabályainak megfelelően történt, a személynevek japán névsorrendben (családnév, utónév) szerepelnek.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 78

[4] A szögletes zárójelben szereplő prózai bevezetők több egymás után következő vers előtt szerepelnek, költők neve esetében több egymás után következő vers azonos szerzőjére utal, azaz az adott verseskötetben nem közvetlenül az idézett vers előtt állnak.

[5] A Micune-kötet több autentikus másolatában azonban ugyanebben a versben szilvavirág helyett cseresznyevirág szerepel.

[6] *Teidzsi no in no ominaesi-avasze* (亭子院女郎花合). Teidzsi Uda császár (宇多天皇, uralk. 887–897) lemondása utáni neve.

[7] Kaszuga taisa (春日大社). A mai Nara városban található sintoista szentély.

[8] *William Shakespeare: Szonettek*. Fordította Szabó Lőrinc. Szukits Kiadó, Szeged, 1993 (a Magyar Elektronikus Könyvtárban szereplő digitalizált változat)

[9] *Csokonai Vitéz Mihály összes versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1960 (a Magyar Elektronikus Könyvtárban szereplő digitalizált változat)

[10] *Dóczi Lajos munkái*, 10. kötet: *Goethe költeményei*. Fordította Dóczi Lajos. Lampel Kiadó, Budapest, 1906 (a Magyar Elektronikus Könyvtárban szereplő digitalizált változat)

[11] Szabó Lőrinc fordítása. In.: *Populart füzetek,* 56. *Óda a nyugati szélhez : Antológia*. Interpopulart Kiadó, Szentendre, 1995 (a Magyar Elektronikus Könyvtárban szereplő digitalizált változat)

[12] Wordsworthról, illetve természet és ember viszonyával kapcsolatos eszméiről rőszletesen ld. Alan Bewell: *Wordsworth and the Enlightement. Nature, Man, and Society in the Experimental Poetry*. (Yale University Press, 1989) címűmunkáját.

[13] Nogucsi Szuszumu a Heian-kori arisztokraták természetszemléletének egyik sajátosságaként a négy évszakról szóló versekben alkalmazott megszemélyesítés és hasonlat (mitate, 見立て) fejlődésének formájában megjelenő erős intellektualizmust jelölte meg. (野口進「古今集の自然観照 特に四季の歌を中心にして In.:『金城学院大学論集』23; 1976. 03.)

[14] Az eredeti szöveg: やまとうたは人のこころをたねとしてよろづのことのはとぞなれりける、世中にある人ことわざしげきものなれば、心におもふことを見るものきくものにつけていひいだせるなり、花になくうぐひす水にすむかはづのこゑをきけば、いきとしいけるものいづれかうたをよまざりける

[15] Az eredeti szöveg: き つう なき
喜怒哀楽の性ある物はみな如此天地の気に通じて春の花にうぐひす鳴、春水に蛙いのこゑするも自然之理なり。一切の禽獣もおなじかるべし。又花も水も詠歌のん理ありといふべし。花の心は色に出、水の心はこゑにあらはるゝなり。時に感じて色を変じ、こゑをあらたむるなり。(A szöveg a következő kiadványból származik: 竹岡正夫『古今和歌集全評釈』補訂版 上. 右文書院, 1996)

[16] *Arisztotelész: Poétika*. Fordította Sarkady János. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1974 (a Magyar Elektronikus Könyvtárban szereplő digitalizált változat)

[17] *Horatius összes művei*. Bede Anna fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989

[18] Többek kösött a következő részletben: *Így született egyre több és sokféle dal, amelyekben kifejezést nyert a virágok csodálata, a madarak irigylése, a megindultság a tavaszi pára által, vagy a harmat keltette szomorúság*. (Az eredeti szöveg:かくてぞ花をめでとりをうらやみかすみをあはれびつゆをかなしぶ心ことばおほくさまざまになりにける)

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 79

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 80

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 81

HANAMI CSUKOTT SZEMMEL

Tegnap én is találkoztam eggyel, és tudtam, hogy te üzensz általa.
Először csak az illatát éreztem, nem láttam, elbújt. Csak a villanást
érzékeltem az érzékszerveimmel. Eltartott egy ideig, mire elhittem,

hogy ez a távolban, egy kis dombon megbújó japáncseresznye okozta ezt
az intenzív élményt. És akkor odamentem hozzá és az orromat mélyen
a szirmaiba illesztettem. És csak szívtam,

szívtam befelé azt
az orgazmikus illanatot
csukott szemmel.

(Fordította: Jász Attila)

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 82

Reggeli émelygés

Magam vagyok. Un-
talan szakítok időt
kis szürke fámról.

Utoljára

De szépek lennénk,
ebben a parfümgőzös
rothadó testben.

Ősatya

Utállak, mert mi-
kor egyedül lennék, vég-
re meglátogatsz.

Temetés

Feketére ved-
lett verebek várják az
első lépését.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 83

Leltár

Egy üveg sört dob-
tam a falnak. Foltot ha-
gyott. Apám arcát.

Pleurer

Arcára kiült
egy felhő. Beborítot-
ta szemét. Esett.

Tévedés

Egy óriásplakát
előtt állva olvastam
fel álmaimat.

Emberek

Hazarepültem.
Riadtan kérdezte mit
ittam. Hitetlen.

Rossz emlék

Már tíz éve vá-
gom azt a rohadt fát a
kertben. Tíz éve.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 84

ha a folyosóablakaival a hátsó erkélyükre néző luxushotel vendége lenne nemcsak megnézné le is fotózná azt a nőt aki hokusai tengerhabos pólóban és bugyiban kiül a teraszra a bögre kávéjával 5:30-kor és a háztetőket nézve elgondolkodik a karácsonyi gyertyán ami ráolvadt az erkélyre majd mozdíthatatlanná dermedt a hideget nem csak lehűlést hozó hidegfronttól hogy miért is tették ki oda kellett legyen ennek is valami oktondi oka ha más nem az ismétlődése az egyszeri megismerhetetlennek az istállóban ridegtartásnak a pizsamának használt pólón deltahullám sorozat a festményen egyetlen hullámtaraj a minden vagy semmi után kell *é n* a szabályt ékezettel ejti ki ettől lesz az idegen nyelv ha nem is anyjává de ringatássá nem a múltat a jövőt kell végképp eltörölni balsors akit szégyen tép a költő halála zökkenti vissza hétfő hajnalban a magyar időbe nem tud napirendre térni fölötte halála napirend előtti felszólalás a névmás személyes nem a hév nevében nem időt teret kér az akciós potenciál minden vagy semmi törvényét egyetlen hullám a minden vagy semmi miért is tették ki oda ki a teret nevére vettea rendíthetetlen ringatásba a magyar időbe nem időt teret kért ékezettel elfeledni emlékezni akciós potenciál fazon előtti kiárusítás mának használt deltahullám egy lépéssel az archetípus előtt jár sors nyiss nekitért az időt mint szégyent eltörölni miért is tették ki oda kell legyen ennek is valami oktondi oka ha más nem a kitettség maga hókuszált hétfő hajnal

hokusai

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 85

EGY IDÉZET MARGÓJÁRA

„Hozza és elfúja őket
Az örök szél, az idő.”

5 GROTESZK

1.
hiába csak álarc nem lehet
levenni nincs mögötte más
mint a gomolygó semmi

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 86

2.

dél előtt és dél
után szép vitézek
a kevély tusán

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 87

3.
előbb még teljes volt az
elfedés most már csak egy
fátyol és teljes feledés

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 88

4.
a múlt fényében szétázó
örök jelen vattacsomók
lebegnek izzó tengeren

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 89

5.
a káosz mögött rend van a sötét
mögött a fény a rend mögött sötét
van de a sötétben nincs remény

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 90

ÜGYFÉLSZOLGÁLAT

Az a nő ott Böbe. Az ott, az újságos polc mellett, aki azt a magazint lapozgatja. Az, akinek cipóra emlékeztet a kontya, amit kovász helyett strasszos hajtűk tartanak egybe. Minden reggel pontosan érkezik, hatra már dundi torzóján feszül a piros kötény, végig mustrálja a pénztárgépeket, felsepri a sorokat és nyitás előtt fellapozza a női magazinok horoszkóp rovatát. Ma különösen virgonc, a Vénusz ugyanis ezen a napon lép az ő jegyébe. Ma bármi megtörténhet az asztrológus szerint, és ő épp elég régóta készül erre a napra ahhoz, hogy kicsikarjon valamit a sorstól. Széltől cserzett ajkainak barázdáiban vastagon ül a vörös rúzsmassza, szemhéját csillámporos szemceruza vonala íveli, az összetapadt szempillacsomók indián sátrakká tömörülnek. Böbe ma gyönyörű akar lenni, legalább egyetlen férfi számára. Ma szerelembe akar esni, úgy, hogy többé soha ne kelljen.

Böbe tizenhét éves kora óta dolgozik ebben a közértben mint pénztáros. Az édesanyja egy üzemi balesetben lerokkant, neki kellett átvennie a kenyérkereső szerepet. Tavaly nyáron halt meg az anyukája, elaludt a kádban. Azon a héten Böbe szabadságot vett ki, kirámolta a szekrényeket és összebálázta a ruhákat, hátha jó lesz a máltaiaknak. Édesanyját az utolsó nippig kiirtotta a lakásból. Nem maradt belőle más, csak megsárgult, fűrészfogrece szélű fotók és egy karikagyűrű.

Böbe sosem ment szabadságra, karácsonykor pedig plusz műszakot vállalt. Nem várták otthon gyerekek, nem kellett szenteste a nagycsalád megvendégelésével törődnie, nem kellett félnie, hogy odakozmál az ikra meg a halsűrítmény finom húspora a fazék aljára és a mézeskalácstészta tojásfehérjelakkján elkenődött cukormáz miatt sem kellett aggódnia. Egyedül ült ilyenkor az üzletben és női magazinokat olvasgatott. A hűtőgépek finom búgása, a meg-megrezdülő neonfény, a falak érrendszerében cikázó elektronok voltak csupán az életjelek az őt körülvevő rekeszburokban.

Zárás előtt öt perccel egy nyurga, ápolatlan férfi egy doboz sörrel befordul Böbe kasszájához. Arcán drótkefeborosta, kibolyholódott pólóján sokezer mozaikdarabra esett tigrisfej üvölt, nadrágját lehúzza az oldalzseb súlya. Böbét minden reménye elhagyja. Elfáradt az egésznapos várakozástól, azzal nyugtatja magát, hogyha nem itt, talán majd a buszon, vagy a keresztutcán belebotlik valakibe, aki menthetetlenül belé szeret. A férfi a pénztár előtt a futószalagra fekteti a sört, nem köszön, csak kiszámolja az aprópénzt, majd, mint a markológép feje, ujjaival felsepri az érméket, és Böbe keze felé közelít. A középső ujja begye véletlenül érinti Böbe párnás tenyerének egy

négyzetcentiméterét. Abban a pillanatban, mint egy láthatatlan vezetékhálózaton áramként szalad át a karból a szívbe, a szívből az ágyékba, az ágyékból a nagylábujjba, a nagylábujjból a gyomorba, a gyomorból pedig az agyba a sosem tapasztalt bizsergés. Böbe kontyából egy tincs kibuggyan, a férfi szemében az elektromosság szikrája villan. Néhány tizedmásodpercre fejest ugranak egymás csarnokvizébe, körül úszák az írisz szigetét, aztán mikor az utolsó korty lélegzetük is elfogy, felbuknak a pupillafelszínre. A férfi elrohan, Böbe a székhez szegeződik.

A férfi egy hét múlva újra betér a boltba. Tejet, felvágottat, meg három zsemlét rak a kosarába. Frissen borotvált, az arcán alvadt vércsík, kockás ingjének ujjában él, kölnicsíkot húz maga után. Böbe sorába áll, miközben az előtte álló fizet, kiszámolja az aprót. Böbe zavartan a füle mögé simít egy tincset, majd a vonalkódleolvasó látószögébe tereli az árukat. Mondja az árat, a férfi nyújtja az érméket, és egy észrevétlen pillanatra megpihenteti ujjbegyeit Böbe tenyerén. Testükben nincs jele ellenállásnak, gáttalan áramlik az inger, összeérő bőrfelületük helyén elektromos kisülések, a tüdőlebenyek árnyékában épül a trafó.

A hét minden napján visszatér, minden alkalommal valami apróságért. Hol egy zacskó szotyolát, hol egy kispohár tejfölt, hol egy májkrémkonzervet helyez a szalagra, és minden esetben aprópénzzel fizet. Böbe már gyakorlottan formáz pálmalevelet a virsliujjakból és izgatottan várja a szikrák pattanását az életvonalán.

Aznap éppen zárás előtt érkezik, a kassza előtt lekap egy Melba kockát és a futószalagra helyezi. Más valamit, kérdezi Böbe, de a férfi nem felel, zavartan a csokoládépapírt szuggerálja. Böbe elveszti türelmét, ujja közé csippenti a bonbont és a kódleolvasó felé közelíti, mire a férfi, mint aki egy mély álomból eszmél, elkiáltja magát. Igyon meg velem valamit, kéri. Böbében liftezik az adrenalin. A hajszálerek kitágulnak és megtelnek vérrel, pír fut végig a kerek arcon.

Egy évvel később ugyanezen a napon a kerületi hivatal folyosóján ácsorognak, Böbén királykék kiskosztüm, hófehér blúz, körömcipő. Kezében aranycsattos ridikült szorongat, benne mindenféle hivatalos okmány, nem bíz semmit a véletlenre. Idegesen járkál fel-alá a terem előtt, hüvelykujja körmével a karikagyűrűt pörgeti az ujján. A férfi megállítja maga előtt és finoman végig simítja a hátát, úgy próbálja átvenni tőle a feszültséget, de hiába, Böbe testén eluralkodik az elektromosság. Ki kell ugranom a mosdóba, mondja. A lengőajtó nagy erővel csapódik be a háta mögött, elvész a férfi tekintete elől a folyosólabirintusban. Végig járja a szintet, mire megtalálja a mellékhelyiséget. Bezárkózik, elfordítja a kulcsot kétszer, lehajtja az ülőkét, ráül és tárcsáz. A gombok minden nyomásra felvisítanak. Füléhez emeli a kagylót, kicsöng. Előre rögzített, kedves hang szól a telefonba. Jó napot

kívánok! Ön a Szerzői ügyfélszolgálat telefonszámát hívta. Feszülten figyel. Panaszbejelentés, egyes gomb. Minden erejét a hüvelykujjába összpontosítva, villámgyorsan lenyomja a gombot. Az Ön hívása fontos számunkra! Kérjük szíves türelmét, hamarosan kapcsoljuk a Szerzőt! A diszpécser nem szól

többé a kagylóba, helyét pánsíp veszi át. Böbe keze reszket, ettől a zenétől csak még feszültebb lesz. Már harmadik perce fújja a sípját egy indián, mire a vonal túlsó végéről a jól ismert, öntudatos hang megszólal. Jó napot kívánok, a Szerzővel beszél. Miben segíthetek? Böbe hiába rendezgette napokon át gondolatait, hirtelen minden kihullik az aktákból, a sorbarendezett mondatok összekuszálódnak. Néhány pillanatig zavartan hallgatnak, mire Böbe gondolkodás nélkül kinyögi. Tudni akarom. Mit, kérdezi higgadtan a Szerző. Tudni akarom, mikor lesz ennek vége. A Szerző nem érti, miről van szó, pontosabb megfogalmazást kér. Böbe mély lélegzetet vesz, érzi, ahogyan szétfeszíti a táguló tüdő a bordaketrecet. Most boldog vagyok, ezt biztosan tudom, mondja. Azt is tudom, hogy egy éve ilyenkor nem voltam az. Egy éve tart ez a boldogság, de tudom, el fogja tőlem venni. Csak azt nem tudom, mikor. A Szerző kikéri magának a rágalmakat, azt állítja, ő minden szereplőjének a legjobbat akarja. Nem igaz. A Böbéből kiszakadt kiáltást a hófehér mennyezet és a csempepadló adogatja egymásnak. Nem igaz. Ismerem az eszközeit. Hangja olyan zilált, mint a halántékára szökött babahajak. A történetei sosem érnek boldog véget. Mindig kell valami, ami keserű gyomorízt hagy maga után. A Szerző tetteti az értetlent, pedig pontosan tudja, mit kérnek rajta számon. Tudja, mert régóta tervezi. Mondja el, kiabál Böbe kétségbeesetten. Ez az én életem, jogom van tudni. Nem, hasít ellentmondást nem tűrően a Szerző hangja. *Ez* az én életem.

A vonal megszakad. Az ütemes sípszó a sterilfehér csempefalakról visszapattanva felerősödik, majd váratlanul szertefoszlik a levegőben.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 93

AZ ÖSVÉNY

Makáry Sebestyén

Mi választja ki
a bozótba nyíló ösvényt, ami pár lépés után
a fák közé vezet. Mint a vadak csapásai,
mindegyik ösvény a fák közé vezet.
Mi választja ki az egyiket,
hogy egyetlenné legyen, és mint egyetlent,
körülvegye az erdő, leválassza mindenről,
és az ösvénybe is belekússzon
az elágazásokban, amiket avar-, cserje- és lombkoronaszinten is
szétválaszt, és csak valahol mélyen, mögöttünk
egyesül, de a szétválasztás ezen szintjei
aprólékos, rendszerező munkával
felfejtődnek, és ettől úgy tűnik, még sincs erdő,
nincs semmi a fákon, a cserjéken
és a lágyszárúakon kívül, ami behatoljon az ösvénybe
az orrnyeregig.
Ebben a visszamaradt pusztában
végre egy önálló élet csírái kezdődnek,
hasonlóan Ádám és Éva pusztájához,
hogy történelmünk, lelkünk
és fölényünk biztos tudásának
táptalaja legyen.

Kétféleképpen lehet
erre az ösvényre lépni. A lélek csavarodásai
nem szükségesek, de elhagyásukat
az erdő pusztulása követi.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 94

LIMES

A dunai limes két oldalán
követve a határvonal sodrását
és eltolódásait minden sötétedéskor
kigyúlnak a jelzőfények,

segítve az egyensúlyozást a római
és a barbár civilizációnak
e folyamatosan újabb hordalékokkal telítődő peremén.
A kényes egyensúlyban a sodorvonalról való letérés
bármely part irányában sziklákkal
és zátonyokkal veszélyeztet, de ezzel együtt
maga a sodorvonal is a kanyarok, a gátak
és a lerakott hordalékok medret alakító törvénye szerint
hol a római, hol a barbár partok közelébe
szorul, amiről piros és zöld fények tájékoztatnak,
és főleg a pirostól bármennyire is ódzkodunk (vagy épp
vonzódunk hozzá), abba az irányba is
a mértani középtől számítva ugyanannyira
kell lehúzódnunk – bízva
a láthatatlan meder piros
eltolódásában – mint
zöld jelzés esetén
a barbár partokhoz.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 95

A KÉPSOROZATRÓL

A téged ábrázoló képpel végződik.
Csak a kép nem őrizte meg a mozgást,
a játékot.

Egy kőre hajtod a fejed, begubózol.
Itt szakad meg, ide jutok ki, itt hagy magamra:
az erdőben ezzel a kövön fekvő begubózott testtel.
Csak egy képsorozat.
De ha az, akkor ez a kép marad,
szűkül, a bezáródó sötét gyűrűben legtovább.

ufo19_8.qxp_Layout 1 12/09/19 21:45 Page 96

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTÉRIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.
és alternatív terjesztők

Szerkesztők
JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak
BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ
HEGEDŰS GYÖNGYI
MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR
PENCS ATTILA
RADNÓTI ÁDÁM
SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak
BUJI FERENC
CSEKE ÁKOS
MONOSTORI IMRE
MUZSNAY ÁKOS
VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer
Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben
Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4
E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu
Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.
ISSN 0133-5332
Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.
Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.